

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 68 | 2014 | št. 1–2 (149) | str. 1–296

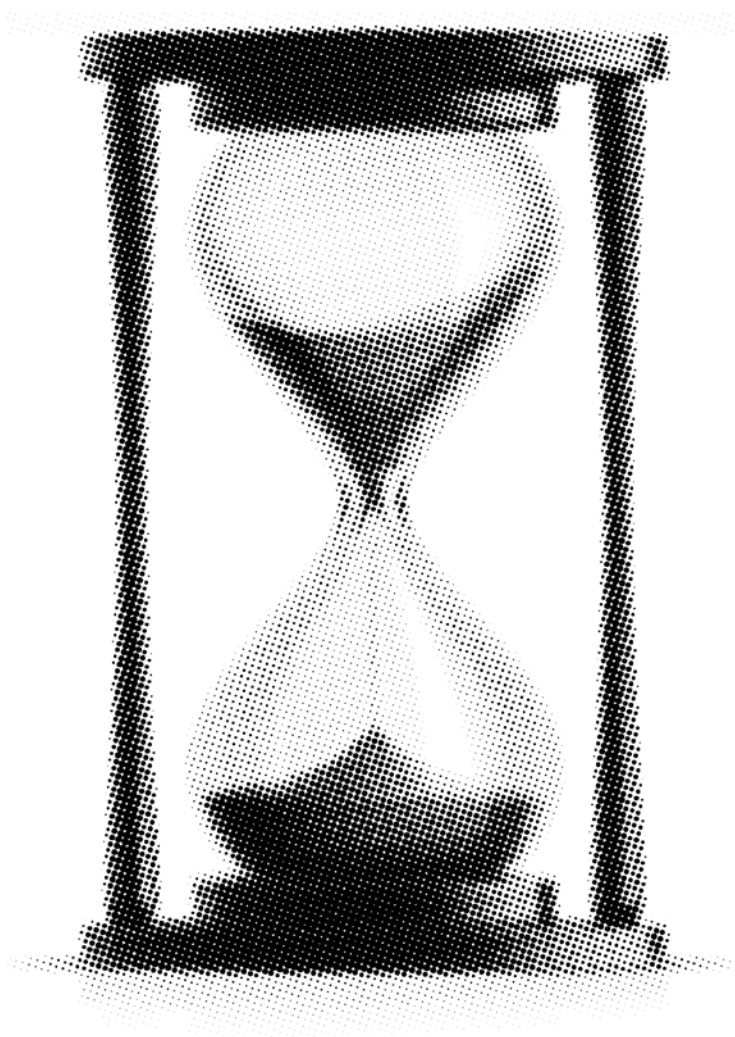

Peter Štih, *Integracija Karantancev in drugih alpskih Slovanov* • Boris Golec, *Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini* • Stanislav Južnič, *Kobencli (ob tristoletnici rojstva Janeza Karla Filipa Kobencla v Ljubljani)* • Damir Globočnik, *Spomenik kralju Petru I. v Ljubljani* • Barbara Riman, *Slovenski franjenci u Hrvatskoj provinciji sv. Ćirila i Metoda s posebnim naglaskom na samostan i svetište na Trsatu* • Dejan Pacek, *Mladci in stražarji: med Seilo sodelovanja in Karibdo izključevanja* • Matjaž Geršič, *Domobranstvo in povojni poboji skozi prizmo pouka zgodovine* • Andrey Tóth, Lukáš Novotný, *On Some Aspects of Political and Legal Background of National Minorities in Czechoslovakia (1918–1938)*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 68 | 2014 | št. 1–2 (149) | str. 1–296

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. marca 2014.

Prevodi: Nives Sulič Dular (angleščina), Saša Mlacović (angleščina), Jana Dušková (angleščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/1, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2014: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE,
AŠKERČEVA CESTA 2, 1000 LJUBLJANA
Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, maj 2014

Naklada: 1250 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: International Bibliography of the Social Sciences, Historical Abstracts, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies, European Reference Index for the Humanities (ERIH)

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

Zgodovinski
časopis

HISTORICAL REVIEW

ISSN 0350-5774

UDK
UDC 949.712(05)

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Charge), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on March 15th 2014.

Translated by: Nives Sulič Dular (English), Saša Mlacović (English), Jana Dušková (English)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/1, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2014): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €

Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE,

AŠKERČEVA CESTA 2, 1000 LJUBLJANA

Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg Republike 2,

1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

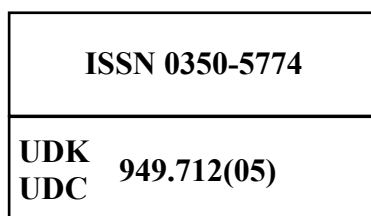
Printed by: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, May 2014

Print Run: 1250 copies

Historical Review is included in the following international databases:
International Bibliography of the Social Sciences, Historical Abstracts,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies,
European Reference Index for the Humanities (ERIH)

<http://www.zgodovinskiasopis.si>

info@zgodovinskiasopis.si

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Peter **Štih**, Integracija Karantancev in drugih alpskih Slovanov
v frankovsko-otonsko cesarstvo. Nekaj zapažanj 8–27
The Integration of Carantanians and Other Alpine Slavs into
the Frankish-Ottonian Empire. Several Observations.
- Boris **Golec**, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in
zapuščini 28–53
Epilogue to Valvasor's Baronial Title, Family, Death, Tomb and Estate
- Stanislav **Južnič**, Kobencli (ob tristoletnici rojstva
Janeza Karla Filipa Kobencla v Ljubljani) 54–83
Cobenzls (On 300th anniversary of
Johann Karl Philip Cobenzl's birth in Ljubljana)
- Damir **Globočnik**, Spomenik kralju Petru I. v Ljubljani 84–125
Monument to King Peter I in Ljubljana
- Barbara **Riman**, Slovenski franjevci u Hrvatskoj provinciji sv. Ćirila i Metoda
s posebnim naglaskon na samostan i svetište na Trsatu 126–149
Slovene Franciscans in the Croatian Province of Saints Cyril
and Methodius with Special Emphasis on the Monastery
and Sanctuary of Trsat
- Dejan **Pacek**, Mladci in stražarji: med Scilo sodelovanja in Karibdo
izključevanja 150–188
The *Mladci* and the *Stražarji*: Between the Scylla of Cooperation
and the Charybdis of Exclusion
- Matjaž **Geršič**, Domobranstvo in poveljni poboji skozi prizmo pouka
zgodovine 190–215
Home Guard and Post-war Killings through the Lens of History
Teaching
- Andrey **Tóth**, Lukáš **Novotný**, On Some Aspects of Political and Legal
Background of National Minorities in Czechoslovakia (1918–1938) 216–234
Nekateri vidiki političnega in pravnega ozadja narodnih
manjšin na Češkoslovaškem (1918-1938)

Zapisi – Notes

Goran Schmidt , Seznam rudnikov na Slovenskem.....	236–256
A List of Mines in Slovenia	

Problemi in diskusija – Problems and Discussion

Boris Golec , Slovenskemu zgodovinskemu atlasu na rob.....	258–260
On the Slovenian Historical Atlas	

Kongresi in simpoziji – Congresses, Symposia

Mednarodni simpozij Slovenija v Jugoslaviji, Ljubljana, 28. in 29. november 2013 (Bojan Balkovec)	262–264
Symposium Slovenia in Yugoslavia, Ljubljana, 28 th and 29 th November 2013	

Ocene in poročila – Review and Reports

Desanka Kovačević Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica XIV-XV vijek (Ignacij Voje).....	266–270
Furio Bianco: Krvavi pust (Erik Toth)	271–273
Stanislav Južnič, Andrej Kranjc, Bibliography of Balthasar Hacquet (1739-1815) and his contribution to natural Sciences (Obituary on 200th anniversary of Hacquet's deaths) (Jože Maček)	274–275
Franc Kosar, Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski; njegovo življenje in delovanje (Jože Maček).....	276–281
Jure Gašparič, Državni zbor 1992-2012: o slovenskem parlamentarizmu (Miroslav Stiplovšek)	282–286
Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 30, 2012 (Jože Maček)	287–291

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	293–296
Instructions for Authors	

Golec Boris

Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini

UDK 929.7 Valvasor

UDC 929.7 Valvasor

GOLEC Boris, izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, bgolec@zrc-sazu.si

Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini

Zgodovinski časopis, Ljubljana 68/2014 (149), št. 1-2, str. 28–53, cit. 100

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Prispevek obravnava nove ugotovitve o baronskem naslovu, družini, času smrti, grobu in zapuščini kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) in s tem dopolnjuje razpravo, objavljeno v Zgodovinskem časopisu leta 2007. Dokazano je, da Valvasor ni bil upravičen do baronskega naslova, ki si ga je že zgodaj privzel sam. Večina njegovih trinajstih otrok se je vendarle rodila na gradu Bogenšperk, in ne kje drugje. Še naprej ostajata odprti vprašanji datuma polihistorjeve smrti in kraja pokopa, o katerih so sicer prišli na dan novi podatki. Najtrdnjše so spoznanja o tem, v kateri hiši v Krškem je umrl, in o usodi Valvasorjeve zapuščine. Na površje je prišla omemba Valvasorjeve doslej neevidentirane rokopisne knjige neznane vsebine, ki jo je iz njegove zapuščine leta 1696 kupil Vid grof Strassoldo, odkrit pa je bil tudi Valvasorjev lastnoročni urbar za Bogenšperk, ki je skupaj z njegovo zapuščino prišel v cistercijanski samostan v Kostanjevici na Krki.

Ključne besede: Valvasor, polihistor, baronstvo, Bogenšperk, Krško, Medija, Valvasorjeva neznana rokopisna knjiga

Avtorski izvleček

GOLEC Boris, PhD, associate professor, research counsellor, Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Milko Kos Historical Institute, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, bgolec@zrc-sazu.si

Epilogue to Valvasor's Baronial Title, Family, Death, Tomb and Estate

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 68/2014 (149), No. 1-2, pp. 28–53, 100 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

The contribution discusses new findings on the baronial title, family, date of death, tomb and estate of the Carniolan polyhistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) and thus complements the treatise which was published in Zgodovinski časopis/Historical Review in 2007. It has been proven that Valvasor was not entitled to the baronial title which he himself had adopted early on. However, the majority of his thirteen children were born at Bogenšperk rather than elsewhere. The questions of polyhistor's date of death and place of burial still remain open, but new data referring to these subjects have come to light. The most solid findings are those concerning the house in Krško in which he died and those regarding the fate of his estate. The mentioning of Valvasor's hitherto unrecorded manuscript book of unknown contents, which was in 1696 purchased by Count Vid von Strassoldo, has risen to surface.

Key words: Valvasor, polyhistor, baronial title, Bogenšperk, Krško, Medija, Valvasor's unknown manuscript book

Author's Abstract

Od leta 2007, ko sem v *Zgodovinskem časopisu* objavil razpravo o baronstvu, ožji družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693),¹ je nadaljnje raziskovanje polihistorjevega življenja in potomstva navrglo več novih virov, ki dodatno osvetlujejo in deloma tudi spreminjajo moje interpretacije izpred sedmih let.

Na novo pritegnjeno gradivo iz arhivov na Dunaju in v Ljubljani je samo še podkrepilo spoznanje, da kranjski polihistor **ni bil upravičen do baronskega naslova**, s katerim se je naslavljal v naslovih svojih zadnjih, hkrati najpomembnejših del, potem ko se je že prej predstavljal kot baron v tiskanem izkazu podrejenim vojakom ter v pisnih stikih z londonsko Kraljevo družbo.² Pravico do uporabe baronskega naslova so imeli od leta 1667 samo polihistorjev starejši polbrat Karel ter vdova in dva otroka pokojnega bratranca Janeza Krstnika Valvasorja, vsi vključno s svojim potomstvom.³ Med plemiškimi diplomami v Avstrijskem državnem arhivu in diplomami kranjskega plemstva v Arhivu Republike Slovenije ni nobene, ki bi baronski naslov pozneje razširila še na katerega drugega Valvasorja.⁴ Tak

¹ Golec, Neznano in presenetljivo.

² O tem: prav tam, str. 305–309.

³ Besedilo baronske diplome z dne 17. novembra 1667 poznamo le v konceptu, povzetek pa v odloku cesarja Leopolda I. (ÖStA, AVAHPKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667). O diplomu in spremnih dokumentih sta pisala Peter Radics in Branko Reisp (pregledno o tem: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 291, op. 53). Reisp je opozoril, da je ime Adama Sigfrida Valvasorja v dokumentih o povzdignitvi zmotno navedeno kot Janez Adam. Kot se je izkazalo, je napako zakrivil že Karel Valvasor v prošnji za podelitev baronstva, v kateri tudi ni navedel osebnega imena Ane Elizabete, sestre Adama Sigfrida (ÖStA, AVAHPKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667). Gre za sina in hčerko pokojnega bratranca Janeza Krstnika Valvasorja.

⁴ Med »Adelsakte« v Avstrijskem državnem arhivu (gl. prejšnjo opombo) ni nobenega poznejšega spisa v zvezi s plemiškim naslovom katerega od Valvasorjev. Pogrešamo jih tudi v Arhivu Republike Slovenije v zbirki plemiških diplom ter v fondih kranjskega vicedomskega urada in deželnih stanov (ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, popis; AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 268, I/136, lit. S V, Podeljevanje plemiških naslovov in napredovanj, V–Z; AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, V–4). – Janez Vajkard bi bil upravičen do baronskega naslova le, če bi od cesarja prejel baronsko diplomu o podelitvi baronstva na novo ali o prenosu oziroma razširitvi tega s katerega od njegovih že pobaronjenih sorodnikov. Tak primer srečamo pri polihistorjevem krstnem botru Konradu Ruessu baronu Ruessensteinu, pobaronjenem 21. oktobra 1630. Tik pred Ruessensteinovo smrtjo je 24. junija 1668 dokumentirana razširitev (Ausdehnung) baronskega naslova na nečaka Ferdinanda, nato pa 23. aprila 1701 še na Leopolda Ruessa pl. Ruessensteina (Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, str. 204).

dokument nikoli ni nastal in ga je zaman iskal že polihistorjev prapravnuk Franc Ksaver baron Dienersperg (1773–1846), ko se je konec tridesetih let 19. stoletja potegoval za naziv komornika. Dienersperga je med drugim spravljaj v zadrego nedokazani baronski naslov njegovih prednikov iz rodbine Valvasor.⁵ Pridobitve komorniškega naslova nazadnje sicer niso spodnesli nezadostni genealoški dokazi za Valvasorjev rod, temveč za druge prednike. Dienersperg je namreč po očetovi strani potreboval dokazila samo za tri rodove svojih prednikov, polihistor pa je spadal že v četrto generacijo.⁶

Kot so razkrili novi viri, je Valvasor že veliko pred izdajo *Slave vojvodine Kranjske* (1689) skrbel za vtis, da je tudi sam eden od pobaronjenih članov svoje rodbine. Še vedno sicer velja ugotovitev Branka Reispa, da je bil kot baron – s kratico L. B. (liber baro) – prvič javno označen leta 1681, a tedaj kar trikrat: v Vitezovičevi pozdravni pesmi v albumu *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae*, v posvetilu k izdaji *Topographia Carinthiae Salisburgensis* in v naslovu zemljevida Kranjske, priloženega Schönlebnovemu delu *Carniolia antiqua et nova*.⁷ V zadnjih dveh primerih je kratica izvirala od Valvasorja, obakrat pa je skrita v knjigi. Na naslovnici *Topografije salzburške Koroške* je namreč še ni, a jo je polihistor prejkone že nakazal, s tem ko je svojemu imenu – drugače kot pri prejšnjih delih – dodal: »etc. etc.«.⁸

Zasebno se je kot baron naslavljal že v začetku sedemdesetih let, in ne šele konec desetletja, ko ga v krstni matici župnije Šmartno pri Litiji 4. oktobra 1678 najdemo z oznako »Liber baro Valvasor«, njegovo soprogo Ano Rozino, rojeno pl. Graffenweger, pa teden dni pozneje označeno kot »Baronissa Valuasorin«.⁹ Najdba njune šest let starejše poročne pogodbe, datirane 5. julija 1672 v nevestinem domačem dvorcu Slatna pri Litiji,¹⁰ je razkrila pomenljivo dvojnost: Valvasor je v uvodu naveden kot baron (*Freyherr etc.*), toda na koncu se je podpisal brez baronskega naslova, drugače kot obe njegovi priči: polbrat Karel baron Valvasor ter Franc Ksaver baron Lichtenberg. Če je Karel Valvasor, dejansko baron, (nepotvorjeno)

⁵ V glavnem spisu vloge za pridobitev komorništva se je lahko Dienersperg v zvezi s tem skliceval le na Valvasorjevo *Slavo* (1689), na njegovo poročno pogodbo, v kateri se polihistor izrecno naslavlja kot baron (1687), in na to, »da je družina Valvasor splošno znana«. Tako mu ni preostalo drugega, kot da je prosil za spregled (*Dispens*) predložitve nadaljnjih dokazov. StLA, A. Dienersperg, K 1, H 1, Deduction der Ahnenprobe, s. p.; prim. Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 45.

⁶ ÖStA, HHStA, OKäA, 314 B, Dienersberg Frh. Franz Cajetan; 335 B, Dienersberg Freiherr Franz Cajetan.

⁷ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 62, 133. – Na baronski naslov v *Topografiji salzburške Koroške* je opozoril že Peter Radics (Radics, *Johann Weikhard*, str. 54).

⁸ Prim. sliko naslovnice dela *Topographia Carinthiae Salisburgensis* (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 132) in slike naslovnice Valvasorjevih prejšnjih del (prav tam, str. 118, 121, 124, 126, 130).

⁹ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, 4. 10. 1678, 11. 10. 1678. – Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 306.

¹⁰ ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 7. 1672.

besedilo pogodbe prebral – in o tem ne bi smelo biti dvoma –, se je torej strinjal s polbratovim samolastnim pobaronjenjem. Ni izključeno, da sta polbrata Valvasorja že med snubljenjem zavestno »igrala igro«, da sta barona oba, ne le starejši Karel. Da se Janez Vajkard pod pogodbo ni tudi podpisal kot baron, ne bi moglo nikogar zmotiti, saj je šlo zgolj za avtogram, ta pa ne vsebuje nujno plemiškega naslova.

Isto leto naletimo na Valvasorja naslovljenega kot barona še dvakrat, obakrat v zvezi z nakupom Bogenšperka, Lihtenberka in Črnega potoka. Nedatirana specifikacija kupnine, ki jo je podpisal prodajalec Franc Albreht baron Kheysell in jo poslal Valvasorju na Slatno, ima v zaglavju naslov: »A Monfeur Monfeur le baron Voliuiſor, a Slatena«. Koncept kupoprodajnega pisma, datiran 27. septembra 1672 na Bogenšperku, pa naslavlja z baronskim predikatom tako Janeza Vajkarda kot njegovo soprogo Ano Rozino: »Johan Waihardten Valuaſor Freyh. zu Gallnegkh etc.«, »Anna Roſina Valuaſorin Freyhin«.¹¹ Pri tem je zanimivo, da je beseda »baron« pri Janezu Vajkardu nadpisana, sicer sočasno, a vendar kaže, kot da je bilo posredi nekaj oklevanja.

Kakor koli, neupravičeno naslavljanje z baronom v začetku sedemdesetih let priča, da se je Valvasorjevo »igranje baronstva« začelo skoraj desetletje prej, kot smo mislili. V redkih ohranjenih dokumentih iz njegovega poslovnega življenja, ki se začenjajo leta 1672, ne srečamo niti enega primera, ko se sam ne bi naslovil kot baron.¹² Prav nasprotno kot v poslovnih in službenih stikih s kranjskimi in koroškimi deželnimi stanovi do srede osemdesetih let.¹³ Kot kaže, je v baronski

¹¹ ARS, AS 746, Cistercijski samostan in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672. – B. Reisp, ki je v monografiji o polihistorju zelo natančno povzel vsebino koncepta kupoprodajnega pisma, ni nikjer omenil navedbe baronskega naslova (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 92–93; prim. obravnavo Valvasorjevega baronskega naslova: prav tam, str. 62).

¹² Znani dokumenti poslovne narave z Valvasorjevim podpisom so maloštevilni. Po letu 1672 se je kot baron podpisal v vlogi priče pod doslej neznano kupoprodajno pogodbo za dvorec Sela pri Litiji, ki sta jo 26. marca 1684 sklenila na Bogenšperku njegova svakinja Marija Saloma Valvasor in prodajalec Andrej Ludvik Vezjak (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Konv. 2, C-16 St, fol. 3v, 26. 3. 1684). Prav tako ga najdemo z baronskim naslovom v poročni pogodbi z drugo ženo Ano Maksimilo (baronico) Zetscher, sklenjeni 20. julija 1687 v dvorcu Vrhovo pod Gorjanci (objava: Kaspret, *Ženitni dogovor*, str. 187–189). Resnici na ljubo tudi nevesta ni bila »prava« baronica, saj so leta 1676 dobili baronski naslov le njena dva brata in bratranec (Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 308). Janez Vajkard se je z baronom naslovil še v kupoprodajni pogodbi za Črni potok in na potrdilu o prejeti kupnini, oboje v začetku leta 1689 (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Konv. 2, C-18 St, fol. 5, 7v, 31. 1. 1689; prav tam, fol. 9, 9v, 28. 2. 1689; prim. Radics, *Valvasor-Studien XXXI*, str. 2561, 2569–2570), ko je kot baron podpisal tudi zadolžnico svoji ženi (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, brez signature, 9. 2. 1689; objava faksimila: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 97–99). Do nedavna je ostala prezrta pergamentna listina o polihistorjevi prodaji hiše v Ljubljani z dne 23. februarja 1693, v kateri se izstavitelj naslavlja kot baron (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 2743, 1693 II. 23. Ljubljana; prim. Golec, *Valvasorjeva hiša*, str. 21). Gre za njegov zadnji v izvirniku ohranjeni dokument sploh, prej znan le iz regesta v ljubljanskih mestnih zapisnikih (Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 328).

¹³ Valvasorjevo pojavljanje v dokumentih kranjskih deželnih stanov gl. v opombah 19 in

naslov Janeza Vajkarda verjela tudi njegova polsestra Marija Klara. Ko je 29. aprila 1679 v Kamniku narekovala oporoko, je namreč kot barona naslovila samo dva od svojih štirih bratov oziroma polbratov – upravičeno brata Karla in neupravičeno polbrata Janeza Vajkarda.¹⁴

Leta 1681, ko se je Valvasorjev baronski naslov zasvetil v treh knjižnih izdajah, dveh njegovih in eni Schönlebnovi, je Janez Vajkard zbral že toliko poguma oziroma drznosti, da se je kot baron podpisal pod prošnjo na dunajski dvor. V prošnji, obravnavani 13. novembra 1681 – objavila jo je Anja Dular (1998) –, je kot »Freyherr zu Gallenegg« prosil za podelitev privilegija za natis dela *Theatrum mortis humanae*. Prejel je pozitiven odgovor, v katerem je samoumevno naslovljen kot »Barone de Gallenegg«.¹⁵ Tako se torej s polnim baronskim naslovom ni prvič naslovil šele dve leti pozneje, 31. oktobra 1683 v tiskanem izkazu za podrejene vojake.¹⁶ In ko se je kot baron 3. decembra 1685 predstavil v pismu tajniku londonske Kraljeve družbe,¹⁷ je imel torej, kar zadeva uradno občevanje, za seboj vsaj dve »dobri izkušnji«.

A uradno občevanje, omejeno na pošiljatelja in še tako eminentnega prejemnika, seveda ni isto kakor javno predstavljanje kot baron. Da bi se z baronskim predikatom ovekovečil v naslovu svojih del, je Valvasorju v začetku osemdesetih let še manjkalo prave smelosti. Čeprav je v omenjenem dvornem dovoljenju konec leta 1681 naslovljen kot baron, predikata vendarle ne najdemo na naslovnici *Theatrum*-a, natisnjene v Ljubljani naslednje leto (1682). Polihistor je svoje baronstvo implicitno navedel v dodatku k svojemu imenu: »etc. etc.«, kot je storil že leta 1681 v *Topographii Carinthiae Salisburgensis*, in prepustil, da so v nadaljevanju o njem kot baronu (*Liberio Barone, Liberi Baronis*) pisali drugi. To sta na prvih straneh knjige storila generalni vikar ljubljanske škofije dr. Frančišek Jožef Garzaroll(i), eden od dveh mož, ki sta delo pregledala, in Pavao Ritter Vitezović v pozdravni pesmi knjigi.¹⁸

Nekakšen lakmusov papir za ugotavljanje, kdaj je okolica začela Valvasorja naslavljati kot barona in ali se je njegov prisvojeni baronski naslov docela uveljavil, predstavlja arhiv kranjskih deželnih stanov. Polihistorjevo ime se v stanovskih virih največkrat pojavlja v sejnih zapisnikih deželnih zborov in zasedanj poverjeniškega urada (najožjega vodstva deželnih stanov) ter v razdelku Deželne zadeve. Do

26. – Znan je en sam njegov dopis kranjskim stanovom, nastal v Wildonu med vojnim pohodom na Štajersko leta 1683 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 381, fasc. 259, s. p., 17. 8. 1683). – V protokolih koroških deželnih stanov je Valvasor omenjen štirikrat, od tega dvakrat leta 1681 v zvezi s svojo *Topografijo Koroške* (KLA, KLA 456, Ständisches Archiv, Handschriften, A–115 St (1681), fol. 50, 52). Leta 1683 srečamo njegovo ponudbo stanovom, da bi izdelal nov zemljevid Koroške (prav tam, A–117 St (1683), fol. 77, 104v). Niti enkrat ni v koroških stanovskih protokolih navedeno njegovo osebno ime, temveč zgolj priimek, pri prvi pojavitvi leta 1681 pa je omenjen sploh le kot »ein Cauaglier auß Crain«.

¹⁴ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679.

¹⁵ Dular, Iz zgodovine, str. 21–22.

¹⁶ Prim. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 307.

¹⁷ Prav tam, str. 308.

¹⁸ Valvasor, *Theatrum mortis humanae*, naslovnica, s. p. (Approbatio), fol. A3.

leta 1683 je vedno in povsod še brez baronskega naslova. Tega ne zasledimo ne na seznamih udeležencev deželnih zborov – od deželnozborskih zasedanj se je polihistor poslovil že zelo zgodaj, leta 1674 – ne pri vojaških in davčnih zadevah, kot tudi ne pri obravnavah njegovih prošelj in predlogov, povezanih s tiski in z ulitjem Marijinega kipa.¹⁹ Stanovska pisarna je polihistorju prvič namenila toliko zeleni baronski predikat med vojaškim pohodom leta 1683, ko je na čelu kranjskih pešcev sodeloval pri obrambi od Turkov in ogrskih upornikov ogrožene vzhodne štajerske meje. V ukazu, poslanem 16. julija 1683 petim četrtnim stotnikom Kranjske, Valvasor tako kot dva druga stotnika še ni imenovan baron,²⁰ nato pa se baronski naslov (*Freyherr*) 28. julija zasveti v dekretu stanovskih poverjenikov, ki govori o njegovi stotniški plači.²¹ Tako je torej prejel »uradno stanovsko potrditev« svoje samolastno prisvojene baronske časti še pred odhodom vojske iz Ljubljane na Štajersko, in ne šele 17. avgusta s strani štajerskih deželnih stanov. Ti so ga potem, dokler je bil v njihovi deželi, naslovili z baronom vsaj še dvakrat.²² Pri tem je zanimivo, da so njegov dopis, poslan navedenega dne s Štajerskega, opremili v registraturi kranjskih deželnih stanov v Ljubljani z regestom, v katerem je Valvasor naslovljen kot baron (*Johan Weykhardt Valuasor Frh.*), čeprav se je sam podpisal zgolj kot stotnik.²³ Naslavljanje z baronom med vojaškim pohodom ga je gotovo opogumilo, da je samega sebe neposredno po vrnitvi v Ljubljano imenoval baron v prej omenjenem tiskanem izkazu za podrejene vojake z datumom 31. oktober 1683. S takšnim naslovom se je v naslednjih tednih pojavil tudi v korespondenci med kranjskimi in štajerskimi stanovi – šlo je za obravnavo znanega incidenta med Valvasorjem in nekim štajerskim stanovskim vojaškim podkomisarjem – in slednjič

¹⁹ Prim. pojavitve Janeza Vajkarda Valvasorja v stanovskih sejhnih zapisnikih do vključno leta 1683: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 895, sejhni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 279v, 362v, 366; šk. 898, sejhni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 311v, 314, 366, 372v; šk. 900, sejhni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 25, 57v, 59v, 60v, 63v, 76v, 98v, 103v, 151v, 327v, 443–443v; šk. 901, sejhni zapisniki 27, 1671–1680, fol. 201v–202, 255, 351v, 358; šk. 903, sejhni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 177–177v, 193, 227v–228, 377v–378, 417v, 490v, 579; šk. 904, sejhni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 84, 162–164v, 356–358v, 438–449; šk. 905, sejhni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 59v, 146v (prvič omenjen kot baron); šk. 906, sejhni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 180, 304, 435, 446v, 471, 474; šk. 907, sejhni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 31; šk. 909, sejhni zapisniki 35, 1680–1730, fol. 10, 36, 41, 56–56v, 93, 93, 107v, 172v, 226–226v, 257v, 348; šk. 910, sejhni zapisniki 36, 1684–1702, fol. 104. – Prim. omembe do vključno istega leta v razdelku Deželne zadeve: prav tam, šk. 531, fasc. 307a, pag. 216; šk. 533, fasc. 307b, pag. 1353; šk. 534, fasc. 308, pag. 1276, 1277; šk. 537, fasc. 308a, pag. 1376; šk. 541, fasc. 309, pag. 453, 517 (kot baron), 881, 925 (kot baron), 926. – Zgovorno je zlasti Valvasorjevo imenovanje za stotnika pešcev Spodnje ali Dolenjske četrti 18. septembra 1680, ko je za razliko od Janeza Vajkarda naveden kot baron njegov umrli predhodnik Volf Adam Mordax (prav tam, šk. 909, sejhni zapisniki 35, 1680–1730, fol. 56).

²⁰ Prav tam, šk. 541, fasc. 309, pag. 517. – Pri četrtnih stotnikih se baronski predikat v istih dneh pojavlja v stanovskih sejhnih zapisnikih precej neredno: 12. julija 1683 pri nobenem od petih, 27. julija pa enkrat pri enem od petih in drugič pri dveh od štirih stotnikov (prav tam, šk. 906, sejhni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 435, 12. 7. 1683; fol. 446, 27. 7. 1683; šk. 910, sejhni zapisniki 36, 1684–1702, fol. 117v, 27. 7. 1683).

²¹ Prav tam, šk. 905, sejhni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 146v.

²² Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 307.

²³ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 381, fasc. 259, s. p., 17. 8. 1683.

v zvezi s tem v ukazu kranjskih stanovskih poverjenikov.²⁴ Sicer pa srečamo Janeza Vajkarda Valvasorja v isti zadevi še večkrat, vsakič brez baronskega naslova.²⁵

V redkih omembah v stanovskih dokumentih je naslednji dve leti prav tako naveden le kot »gospod«,²⁶ kar slej ko prej pomeni, da se v pisnih stikih s stanovi še ni podpisoval kot baron. Od pomladi 1686 pa se je začelo spreminjati tudi to. Prvič ga srečamo z baronskim naslovom 13. marca 1686, ko so mu poverjeniki odobrili izplačilo 800 goldinarjev iz naslova plačila za 500 izvodov tedaj še neizdane *Slave vojvodine Kranjske*.²⁷ Ob odobritvi 500 goldinarjev leto prej, 20. marca 1685, takšnega predikata v sejnih zapisnikih še ni imel.²⁸ Njegove prošnje stanovom, ki jih poznamo sicer le v povzetkih iz zapisnikov, so odtlej poleg imena očitno redno vsebovale pridelek »baron«, saj tega v obravnava prošenj pogrešamo samo izjemoma.²⁹ Pri tem je pomenljivo, da je sprememba v samonaslavljanju sovpadala z začetkom Valvasorjevega dopisovanja s tajnikom londonske Kraljeve družbe (3. december 1685), ki se mu je polihistor predstavil kot baron, svojo rodbino pa kot pred nekaj leti povzdignjeno v baronski stan.³⁰ Podobo o sebi kot baronu je torej zdaj vzdrževal tudi v uradnem občevanju z deželnimi stanovi lastne dežele. Prav tako se je leta 1685 skoraj brez dvoma predstavil z baronskim predikatom v Nürnbergu, kjer se je tedaj začel dogovarjati za tisk *Slave*.³¹

Drugo vprašanje pa je, v kolikšni meri ga je od srede osemdesetih let kot barona sprejemala kranjska okolica, zlasti deželni stanovi, za pripoznavanje njegovega baronstva najbolj merodajni dejavnik v deželi. Precej zanesljiva pričevanja o tem bi dali deželnozborski zapisniki, če ne bi bila polihistorjeva navzočnost na deželnih zborih tako redka, naravnost izjemna. Po letu 1674, ko se je nenadoma prenehal

²⁴ Kot barona ga naslavlja dopis štajerskih stanovskih poverjenikov kranjskim 27. novembra 1683 in ukaz kranjskih poverjenikov Valvasorju, naj o zadevi poda poročilo, datiran 14. januarja 1684 (prav tam, šk. 541, fasc. 309, pag. 851, 925).

²⁵ Prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 474 (9. 12. 1683), 484v (14. 1. 1684); šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 31 (9. 12. 1683), 278 (11. 8. 1687); šk. 541, fasc. 309, pag. 881 (11. 12. 1683).

²⁶ Prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 274v; šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 160v.

²⁷ Prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 351; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 108.

²⁸ Prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 274v.

²⁹ Prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 392 (4. 11. 1686), 437 (30. 5. 1687); šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 575v (4. 11. 1686); šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 57 (7. 2. 1689 – brez baronskega naslova), 194v (27. 10. 1687), 368 (22. 10. 1691), 437v (3. 6. 1692); šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 296 (11. 8. 1687), 414 (3. 6. 1692), 430 (22. 10. 1691); šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 164v (7. 2. 1689 – brez baronskega naslova), 248 (13. 2. 1691); šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 75 (11. 8. 1687), 180v (20. 5. 1689); šk. 914, sejni zapisniki 40, 1690–1709, fol. 86 (22. 10. 1691 – brez baronskega naslova), 111v (3. 6. 1692 – brez baronskega naslova). – Ista zadeva se z istim datumom pojavlja v več zapisnikih. Baronski naslov tako v celoti pogrešamo le pri obeh Valvasorjevih pojavitvah 7. februarja 1689.

³⁰ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 308.

³¹ O Valvasorjevem obisku Nürnbergu: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 168.

udeleževati zasedanj,³² naletimo v stanovskih klopih nanj le še enkrat, 30. junija 1687. Tega dne je sodeloval pri treh glasovanjih, od katerih je najpomembnejše zadevalo pritožbe cesarju zoper deželnega upravnika Jurija Sigmunda grofa Gallenberga. Ta zadeva, ki se je za Gallenberga končala zelo ugodno, je bila očitno tudi razlog, da se je polihistor izjemoma pojavil na deželnem zboru. Med 77 navzočimi, hkrati podpisniki atestata, se je znašel na 32. mestu, precej pri repu baronov, a vendar še med njimi in podpisan kot baron.³³ Takšna uzurpacija naslova v deželnem zboru kajpak ne bi bila izvedljiva brez tihe podpore polbrata Karla, nečaka Janeza Karla, mrzlega nečaka Adama Sigfrida in še koga. Janez Vajkard je uvrščen visoko tudi pri drugih dveh glasovanjih, prvem o isti Gallenbergovi zadevi in drugem o zasedbi nekega častniškega mesta v Hrvaški vojni krajini. Obakrat se je razprave in glasovanja udeležilo nekaj manj deželanov, navajanje baronskih naslovov pa je bilo precej manj dosledno. Tudi polihistorju so ga pripisali samo prvič, ko ga, denimo, nima dejanski baron Adam Sigfrid Valvasor. Pri glasovanju o podelitvi častniškega mesta so predikat iz praktičnih razlogov izpustili sploh pri vseh baronih, razen pri prvem.³⁴

Pomenljivo je spoznanje, da je polihistor od leta 1686 dalje, ko se je pred stanovi že predstavljal kot baron, v drugih stanovskih dokumentih vedno naveden brez baronskega predikata.³⁵ Pri vrednotenju te ugotovitve je treba upoštevati namembnost posameznega dokumenta in preveriti, ali so baronom v njem namenili baronski naslov ali ne. Zapisovanje oziroma izpuščanje predikata je bilo namreč odvisno od pisarja oziroma od narave zapisa. Pri raznih popisih davčnih obvezancev ali provianta za Vojno krajino je bilo včasih skoraj vseeno, kaj je kdo po plemiškem naslovu, izvzemši grofe.³⁶ Nekaj drugega pa pomeni odsotnost Valvasorjevega baronstva na tistih seznamih, kjer so baronske naslove pisali dosledno

³² Deželnozborskih zasedanj se je udeleževal le slabi dve leti, od 6. februarja 1672 do 15. januarja 1674 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 311v, 314, 366, 372v; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 57v, 59v, 60v, 63v, 76v, 103v, 151v).

³³ Glasovanje v deželnozborskem zapisniku: prav tam, šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 291; prepis atestata: prav tam, šk. 544, fasc. 310, pag. 1364. – Na seznamu je na 11. mestu polihistorjev polbrat baron Karel, na 23. njegov mrzli nečak Adam Sigfrid baron Valvasor, na 33. mestu, takoj za Janezom Vajkardom, pa Karlov sin Janez Karel baron Valvasor.

³⁴ Prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 62–72.

³⁵ Sejni zapisniki: prav tam, šk. 905, sejni zapisniki 31, 1680–1687, fol. 399v; šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 188, 303v, 346; šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 236v. – Deželne zadeve: prav tam, šk. 543, fasc. 310, pag. 552; šk. 545, fasc. 310, pag. 2012; šk. 547, fasc. 310, pag. 1743.

³⁶ Na seznamu plačnikov vojnega posojila 14. avgusta 1689, denimo, nobeden od treh Valvasorjev ni naveden kot baron, tako tudi ne oba prava barona, polihistorjev polbrat Karel in mrzli nečak Adam Sigfrid (prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 236v). Na proviantni listi z dne 13. septembra istega leta je od treh Valvasorjev kot baron označen le Karel (šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 302v, 303v). Za razliko od prvega izvoda seznama premoženjskega davka iz leta 1690 (gl. op. 38) manjka na drugem neprimerno več baronskih naslovov, med drugim pri Adamu Sigfridu Valvasorju, pogrešamo pa celo nekaj grofovskih (prav tam, šk. 547, fasc. 310, pag. 1740–1749, 20. 9. 1690).

ali precej dosledno. Takšni so seznam oddanega provianta za leto 1687,³⁷ eden od dveh seznamov premoženjskega davka iz leta 1690³⁸ ter popis pripadnikov deželne konjenice spomladi 1688.³⁹ Janez Vajkard v njih ni označen kot baron za razliko od pravih baronov Valvasorjev, Karla in Adama Sigfrida.⁴⁰

Poklicani so seveda dobro vedeli, komu pritiče kateri plemiški naslov, in prava slika se je v določenih trenutkih pokazala sama od sebe. Pri Valvasorju se je to dogajalo predvsem tedaj, ko sam nikakor ni mogel vplivati na to, da ga bodo imenovali z uzurpiranim predikatom. Kjer pa se je le dalo, je svoje baronstvo uveljavil. Predikat baron se je tako znašel tudi v kranjski imenjski knjigi, in sicer ob vpisu prodaje dvorca Črni potok (1689).⁴¹ V imenjsko knjigo so ga pač prepisali iz Valvasorjeve kupoprodajne pogodbe,⁴² kakor so že dotlej prenašali baronski naslov iz polihistorjevih prošenj v stanovske sejne zapisnike.

Prepričanje, da je Janez Vajkard baron, se je, četudi ne docela, utrdilo okoli leta 1690, potem ko se je s takšnim naslovom podpisal na naslovnica *Topografije Koroške* (1688) in *Slave vojvodine Kranjske* (1689)⁴³ – tega dotlej v naslovih svojih knjig še ni storil –, in ko je njegovo najpomembnejše delo poneslo avtorjevo »slavo« po deželi in zunaj nje. Tako so ga od leta 1691 titulirali z baronom tudi v davčnih knjigah mesta Ljubljane.⁴⁴ In če še ni bil nesporni, »polnokrvni baron« za življenja, je to postal po smrti jeseni 1693. Ne vemo sicer, kakšen plemiški naslov mu je dalo kranjsko ograjno sodišče, ko je po 16. novembru omenjenega leta odredilo inventuro njegove zapuščine,⁴⁵ zato pa sta pokojnika naslavljali z baronom obe inventurni komisiji, ena na Bogenšperku in druga v Krškem.⁴⁶ Enako je storil Franc Bernard baron Taufferer, prosilec za izpraznjeno mesto stotnika pešcev v Spodnji četrti, ali pa stanovski poverjeniki, ko so 23. novembra 1693 obravnavali Tauffererjevo prošnjo, da bi zasedel Valvasorjev položaj.⁴⁷

³⁷ Prav tam, šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 187–188, 1. 8. 1687.

³⁸ Prav tam, fol. 344–349, 20. 9. 1690. – Na seznamu sicer pogrešamo baronski naslov pri nekaterih nespornih baronih. Takšni so polihistorjev sorodnik Jurij Sigmund baron Rauber (fol. 345v) ter dva Zetschkerja, Valvasorjev svak Sigmund Viljem in njegov bratranec Franc Engelbreht (fol. 346).

³⁹ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 545, fasc. 310, pag. 1871–1875, 6. 4. 1688.

⁴⁰ Ime Adama Sigfrida se pojavlja na vseh treh seznamih, Karlovo pa na prvih dveh.

⁴¹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 103.

⁴² Gl. op. 12.

⁴³ Prim. slike obeh naslovnica v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 189 in s. p. (za str. 224).

⁴⁴ Od leta 1681 je imel Valvasor hišo ob Ljubljanci, ki so jo v mestnih davčnih knjigah šteli pod Mestni trg. Prim. davčne knjige: ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, šk. 456, Cod. XVII, knj. 65 (1681), s. p.; prav tam, knj. 66 (1682), s. p.; prav tam, knj. 67 (1683), s. p.; šk. 457, Cod. XVII, knj. 68 (1684), s. p.; prav tam, knj. 69 (1685), s. p.; prav tam, knj. 70 (1686), s. p.; šk. 458, Cod. XVII, knj. 71 (1687), s. p.; prav tam, knj. 72 (1688), s. p.; prav tam, knj. 73 (1689), s. p.; prav tam, knj. 74 (1690), s. p.; šk. 459, Cod. XVII, knj. 75 (1691), s. p.; prav tam, knj. 76 (1692), s. p.; prav tam, knj. 77 (1693), s. p.; prav tam, knj. 78 (1694), s. p.

⁴⁵ O času imenovanja inventurne komisije gl. op. 64 in 65.

⁴⁶ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 1, 5, 9, 64; prav tam, lit. Z–7/II, 13. 1. 1693, pag. 1, 10.

⁴⁷ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v.

V zvezi z Valvasorjevim zasebnim življenjem so najnovejše raziskave pokazale, da je bil **kraj rojstva večine njegovih otrok** vendarle grad Bogenšperk pri Litiji. Ker najdemo v krstnih matičnih knjigah župnije Šmartno pri Litiji samo krste treh otrok (1674, 1679 in 1683), preostalih pa ni zaslediti ne v ljubljanskih maticah ne v krstnih knjigah drugih kranjskih župnij, sem bil svojčas prepričan, da so morali priti na svet drugje. Tako sem leta 2007 kot še najbolj verjetno navedel možnost, po kateri se je večina polihistorjevih otrok rodila zunaj domače dežele, kamor so polihistorja vodile študijske poti. To bi pomenilo, da je na pot redno jemal obe ženi, pri tem pa trajanje potovanja slabo načrtoval, tako da ježa nazaj na Kranjsko za visoko nosečo žensko ne bi bila več varna.⁴⁸ Toda analiza šmarskih mrliških matic in analogije z drugimi plemiškimi rodbinami Valvasorjevega časa so privedle do drugačnega sklepa, trdno podkrepljenega z dejstvi. Tako kot mnogi drugi plemiški otroci so bili Valvasorjevi krščeni na domačem gradu, ne v krstni cerkvi, zato krsti preprosto niso bili vpisani v župnijsko krstno matico, deloma po krivdi staršev in deloma duhovnikov krstiteljev. Nekateri plemiški starši so dali krste vpisati pozneje, ker so se zavedli potrebnosti in koristnosti v maticah dokumentiranih rojstev svojih otrok. Pri Janezu Vajkardu Valvasorju takšno zavest pogrešamo, kot še pri številnih plemiških rodbinah tega časa. Treba je seveda upoštevati, da matičnih knjig v 17. stoletju marsikje še niso vodili redno in da so imele šibko tradicijo, zato jih družbena elita ni percipirala kot nekaj obvezujočega in za dokazovanje lastne identitete nujno potrebnega. Njeno potomstvo je bilo tedaj še primarno dokumentirano v zasebnih virih, tj. v raznih družinskih kronikah, koledarjih in podobno.⁴⁹ Iz takšnega vira je vsekakor črpal tudi polihistor, ko je v IX. knjigi *Slave* na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine navedel za vse svoje otroke točen datum rojstva in za pet umrlih še datum smrti.⁵⁰

Glede na njegovo natančnost pri navajanju osebnih podatkov otrok je na videz presenetljivo dejstvo, da na rodovnem deblu ni **hčerke**, katere smrt je bila 28. januarja 1682 vpisana v šmarsko mrliško matično knjigo, in sicer brez osebnega imena, zgolj kot: »Ill[ustrissi]mi D[omi]ni Jo[an]ni Waichardi Valuasor in Wagenberg paruula Domicela«.⁵¹ Glede na formulacijo v matici je bil otrok ob smrti še zelo majhen, polihistor pa je imel s tem tehten razlog, da je deklico za »zgodovino« zamolčal. Skoraj gotovo je šlo za takoj umrlega ali celo mrtvorojenega otroka, ki ni bil niti krščen, od tod vpis pokopa brez imena. Od rojstva zadnjega Valvasorjevega otroka 16. julija 1681 do deklíčine smrti ali pokopa je sicer minilo komaj šest mesecev in 12 dni, vendar je povsem mogoče, da je Ana Rozina Valvasor tudi v tako kratkem

⁴⁸ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 316–317.

⁴⁹ Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 95. – Primer naknadnega vpisa krsta srečamo, denimo, pri polihistorjevi vnoviči omoženi svakinji in sosedi Mariji Salomi Schwab pl. Lichtenberg, gospodarici dvorca Sela pri Litiji. Njena hči, krščena 18. junija 1690, je bila v šmarsko krstno matico vpisana šele po štirinajstih mesecih, sredi avgusta 1691 (prav tam, str. 88).

⁵⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁵¹ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710, s. p., 28. 1. 1682. – Ali se datum nanaša na smrt ali pokop, ni navedeno in niti ni pomembno.

času rodila za življenje nesposobnega mrtvega otroka.⁵² Tem prej, ker je rojevala v zelo kratkih intervalih, od manj kot enega leta do 22 mesecev in pol.⁵³ Če bi šlo za polihistorjevega nezakonskega otroka, ga šmarski duhovnik nesporno ne bi označil kot »Domicela«. Valvasor ga je na rodovnem deblu izpustil preprosto zato, ker najbrž ni bil niti krščen in ni imel imena. Tako ne preseneča, da so ga pokopali v Šmartnem in ne v Valvasorjevi rodbinski grobnici na Mediji, kjer je po polihistorjevih lastnih besedah počivalo pet njegovih zgodaj umrlih otrok.⁵⁴ Pokopu omenjene »brezimne« deklice v Šmartnem bi lahko botrovali (tudi) razlogi tehnične narave, denimo oviran prehod čez Savo zaradi zimskih razmer ali kužne zapore.⁵⁵ Vpis njene smrti, ki sem ga v šmarski mrliški matici odkril šele pred kratkim, doslej sicer ni bil povsem neznan, a zaradi nepopolne objave dvakrat napačno interpretiran. Objavil ga je že Peter Radics (1895), vendar zgolj datum 28. januar brez letnice in z navedbo, da je šlo za »majčkeno gospodično« (*paruula domicella*), ki je morala umreti po letu 1689, sicer bi jo Valvasor navedel na svojem rodovniku.⁵⁶ Ker vpisa njene smrti po tem letu v ohranjeni mrliški matici ni (vanjo sicer skoraj niso vpisovali več kot desetletje, od 1687 do 1697), sem tudi sam izrazil prepričanje (2007), da je šlo za polihistorjevega otroka iz drugega zakona z Ano Maksimilo Zetscher, rojenega med letoma 1689 in 1692.⁵⁷ Medtem se je pokazalo, da je vpis iz leta 1682 in da se je torej deklica rodila v Valvasorjevem prvem zakonu. Število otrok Janeza Vajkarda Valvasorja se s tem ni spremenilo. Še vedno jih poznamo 13, le da jih je prišlo v njegovem prvem zakonu na svet deset, in ne devet, iz drugega pa so torej znani trije, ne štirje.

Krst polihistorjevega najmlajšega otroka, sina Franca Engelberta, krščenega 15. aprila 1693 v **Krškem**, je najzgodnejše pričevanje o tem, da se je polihistorjeva družina dotlej že preselila v mesto ob Savi.⁵⁸ Raziskave o Valvasorjevem širšem sorodstvu po očetovi in materini strani so prinesle zanimivo ugotovitev: polihistor v krški okolici ni imel samo sorodnikov po ženi, baronov Zetscherjev in pl. Wer-

⁵² Za strokovno mnenje se iskreno zahvaljujem prof. dr. Zvonki Zupanič Slavec z Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani.

⁵³ Po Valvasorjevem rodovnem deblu se je 16. julija 1681 rodil Janez Gotlib, naslednji otrok Janez Ludvik pa 18. aprila 1683, kar je med Valvasorjevimi otroki iz prvega zakona drugi najdaljši interval (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; prim. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 322–323).

⁵⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164. – Vseh pet otrok, umrlih med letoma 1676 in 1687, navaja Valvasor skupaj z datumi smrti v IX. knjigi *Slave* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

⁵⁵ V začetku osemdesetih let se v sejhni zapisnikih kranjskih deželnih stanov nenehno omenjajo kužne straže in zapore. Prav na dan deklčininega pokopa ali smrti, 28. januarja 1682, so stanovski poverjeniki ukazali odpravo straž, ker je ponehala kuga v Trstu (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 305).

⁵⁶ Radics, Valvasor-Studien I, str. 1426. – Radics je menil, da se lahko pod oznako »paruula domicella« skriva samo 28. aprila 1688 rojena Katarina Frančiška, kajti njena polsestra Johana je imela takrat že deset let (dejansko vsaj 12!) in torej ne bi mogla biti označena s takšno pomanjševalnico. Takrat, leta 1895, Radics namreč še ni vedel, da je Katarina Frančiška odrasla in se omožila, kar sam navaja petnajst let zatem (1910) v monografiji o Valvasorju (Radics, *Johann Weikhard*, str. 347), v kateri najbrž tudi zato sploh ne omenja smrti obravnavane brezimne deklice.

⁵⁷ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 314.

⁵⁸ Prav tam, str. 328.

negkov, v samem Krškem pa dobrega znanca župnika Gašperja Tunkelsteinerja,⁵⁹ ampak je nedaleč stran prebivalo tudi njegovo krvno sorodstvo. Že od leta 1646 je na Gracarjevem turnu pri Šentjerneju živela Marija Rozina pl. Rasp, poročena pl. Buset (1629–1694), njegova sestrična po materi, doma s Krumperka. Kot vdova si je zgradila dvorec Velika vas pri Krškem, trije njeni sinovi pl. Buseti pa so gospodarili v treh drugih dvorcih med Krškim in Gracarjevim turnom: na Gracarjevem turnu ter na novozgrajenih Volavčah in Nemški vasi. Glede na Valvasorjeva natančna opisa napada Uskokov na Gracarjev turn in arheoloških najdb pri Veliki vasi (za te je pokazala zanimanje tudi sestrična Marija Rozina pl. Buset), vse kaže, da je bil polihistor z Buseti v dokaj intenzivnih stikih. Sestrična oziroma njena družina bi utegnili imeti določeno vlogo že pri Valvasorjevi drugi ženitvi, saj se je poročil na Vrhovem (1687), manj kot kilometer od Busetovega Gracarjevega turna. Glede na to, da je Marija Rozina prebivala v dvorcu Velika vas pri Krškem, pa bi lahko svojemu bratrancu svetovala tudi pri nakupu hiše v Krškem (1693), kjer je že po nekaj mesecih umrl. Prav sestričnin sin Volfgang Avguštin pl. Buset, lastnik Nemške vasi, je bil eden od treh inventurnih komisarjev, ki so v začetku leta 1694 popisali Valvasorjevo krško zapuščino.⁶⁰

Že leta 2007 sem s posrednimi podatki dokazal, da t. i. **Valvasorjeva hiša v Krškem** (Valvasorjevo nabrežje št. 4), ki ima od leta 1894 na pročelju spominsko ploščo, ni mogla biti last Janeza Vajkarda Valvasorja. Kot edino možno stavbo v njegovih rokah sem označil južni del poznejše hiše pisatelja Janeza Mencingerja (Cesta krških žrtev št. 2).⁶¹ S pritegnitvijo dotlej neuporabljenih arhivskih virov sem medtem v podkrepitev svojih trditev predložil še nova ključna dejstva (2011 in 2012). Tako je napačna Valvasorjeva hiša (s spominsko ploščo) zamenjala lastnika leta 1701, ko je bila polihistorjeva dejanska hiša še v lasti njegove vdove (do leta 1706). Zmotno prepričanje, da je Valvasor nazadnje živel in umrl v t. i. Valvasorjevi hiši, je prvi že leta 1857 (ne šele dve leti pozneje) obelodanil ljubiteljski zgodovinar Anton Jellouschek. Nastalo je zelo verjetno malo prej, ko je hišo najprej dve desetletji, od leta 1826 do 1846, posedoval Valvasorjev prapranečak Anton pl. Hohenwart (1768–1846), sicer krški mitninski nadzornik in ljubiteljski muzealec, in za njim kratek čas (1846–1847) šest polihistorjevih prapravnikov baronov Dienerspergov z Dobrne pri Celju. Tako Hohenwart kot Dienerspergi so poznali svojo genealoško vez s kranjskim polihistorjem, kar je zlahka rodilo napačno interpretacijo, da je hiša konec 17. stoletja pripadala samemu Valvasorju.⁶²

⁵⁹ Prav tam, str. 329.

⁶⁰ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 258–263.

⁶¹ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 332–337.

⁶² O tem natančno: Golec, Dve Valvasorjevi hiši (1. in 2. del); isti, Neprava Valvasorjeva hiša; isti, *Valvasorjeva hiša v Krškem* – Od 5. marca 2013 je na Mencingerjevi hiši spominska plošča z napisom, da je tu zadnje mesece živel in pred 16. novembrom 1693 umrl polihistor Janez Vajkard Valvasor. 15. junija 2003 so odkrili novo ploščo še na napačni Valvasorjevi hiši, pod spominskim obeležjem iz leta 1894. Plošča opozarja na ljubiteljskega muzealca Antona pl. Hohenwarta in na zmoto, da je bila hiša Valvasorjev zadnji dom.

SLIKOVNA PRILOGA 1: Prava Valvasorjeva hiša v Krškem (Mencingerjeva hiša) po končani temeljiti prenovi leta 2013 (foto: Nina Sotelšek, oktober 2013)

V zvezi z **datumom Valvasorjeve smrti** so novi kar štirje podatki, še vedno pa ne poznamo sodobnega vira z natančno datacijo. Prvič, 16. november 1693 po zadnjih ugotovitvah ne more biti referenčni datum »post quem non«. Formulacija, da sta bili komisiji za popis polihistorjeve zapuščine v Krškem in na Bogenšperku imenovani v ponedeljek po sv. Leopoldu 1693,⁶³ namreč ne pomeni imenovanja komisarjev natanko tega dne, 16. novembra, temveč kadar koli v obdobju, ki se s tem datumom začne in se konča spomladi naslednje leto s sklenitvijo jesenske deželne pravde.⁶⁴ Glede na to, da sta obe komisiji, prva na Bogenšperku in druga

⁶³ O tem govorita spremna dopisa obeh komisij, priložena zapuščinskima inventarjema (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 63; prav tam, lit. Z-7/II, 13. 1. 1693, pag. 13).

⁶⁴ Več med seboj neodvisnih dejstev dokazuje, da datacija »v ponedeljek po sv. Leopoldu« (po 15. novembru), ne pomeni natanko tega dne, ko gre za dokumente kranjskega ograjnega sodišča. Pozornost je najprej pritegnila ugotovitev, da so bile s tako formulirano datacijo imenovane komisije za popis zapuščine treh Valvasorjevih sorodnikov, od katerih pred postavitvijo komisije še nobeden ni umrl (!). Prvi je bil Jurij Andrej pl. Graffenweger, brat polihistorjeve prve žene. Njegov zapuščinski inventar zaradi manjkajočega zadnjega dela nima datacije, na začetku pa najdemo navedbo, da je ograjno sodišče imenovalo komisijo v ponedeljek po sv. Leopoldu 1693, torej natanko istega dne kot obe komisiji za popis Valvasorjeve zapuščine (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 34, fasc. XVII, lit. G-63, s. d. (1694), pag. 1-2). Toda Graffenweger je bil kot varuh Valvasorjevih otrok iz prvega zakona še januarja 1694 navzoč pri obeh inventurah polihistorjeve zapuščine, tako v Krškem kot na Bogenšperku (prav tam, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 64; prav tam, lit. Z-7/II, 13. 1. 1693, pag. 14), in je sestavil oporoko šele 24. februarja 1694 (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. G 1-54 1/2, testament G-19, 24. 2.

v Krškem, opravili svoje delo 13. oziroma 16. januarja 1694 – krška komisija je začela delo 4. januarja⁶⁵ – lahko sklenemo, da ju je deželna pravda postavila enkrat v decembru. Najzgodnejša izrecna omemba Valvasorja kot pokojnega je z dne 23. novembra 1693, ko je Franc Bernard baron Taufferer »po smrti (*auf ableben*) gospoda Janeza Vajkarda Valvasorja, barona« prosil za imenovanje na izpraznjeno mesto stotnika pešcev v Spodnji četrti.⁶⁶ Prošnja predstavlja samo dodatno potrditev, da je moral biti Valvasor tedaj mrtev že nekaj časa, in ne šele nekaj dni. Po navedbi Janeza Gregorja Dolničarja v kroniki mesta Ljubljane z letnico 1719 naj bi preminil oktobra 1693.⁶⁷ Toda kot priča vir, ki je po nastanku 13 ali 14 let starejši od kronike – Lukantschitscheva genealoška zbirka o kranjskem plemstvu –, je polihistor umrl že septembra, pri čemer je avtor pustil prazen prostor za dan: »obiit ... 7bris

1694). Drugi tak primer je polihistorjeva mrzla nečakinja Katarina Sidonija baronica Kheysell. Umrla je 1. februarja 1684 (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710, s. p., 1. 2. 1684), spremni dopis k njenemu zapuščinskemu inventarju pa govori o imenovanju inventurne komisije na ponedeljek po leopoldovem 1683 (!) (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 50, fasc. XXVI, lit. K–42/II, 14. 2. 1685, pag. 95). Enako se je zgodilo pri Valvasorjevem zetu Juriju Lovrencu pl. Wernegku. Njegova oporoka ima datum 24. februar 1710, zapuščinski inventar pa postavlja imenovanje komisije na ponedeljek po leopoldovem prejšnje leto (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. W 1–49, testament W–27, 24. 2. 1710; AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. L, W–70, 8. 4. 1710, pag. 1). Podobno zmedo povzroča podatek, da je ograjno sodišče ratificiralo kupno pogodbo za Valvasorjev prodani dvorec Črni potok že na ponedeljek po sv. Leopoldu 1688, čeprav ima pogodba datum 30. januar 1689 (Radics, Valvasor-Studien XXXI, str. 2561, 2569–2570). Razlog je v vseh primerih ta, da so vse zadeve jesenskega zasedanja ograjnega sodišča, enega od vsakoletnih dveh zasedanj, datirali z začetnim dnem. In jesensko zasedanje je, kot pričajo protokoli ograjnega sodišča, trajalo s prekinitvami do marca ali aprila naslednje leto. Iz obdobja med letoma 1667 in 1695 protokoli niso ohranjeni. V naslednji ohranjeni knjigi protokolov 1695–1698 so se zasedanja sprva začeljala na ponedeljek in torek po sv. Trojici, tj. v nedeljo po binkošti (maja ali junija), ter na ponedeljek in torek po sv. Leopoldu, tj. po 15. novembru (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 15, protokoli 1695–1698, pag. 1, 247, 320, 564). Leta 1697 so jesensko zasedanje premaknili na ponedeljek in torek po sv. Elizabeti, tj. po 19. novembru (prav tam, pag. 650, 812) in tako je ostalo do leta 1702, ko je Elizabeto zamenjala sv. Katarina, tj. 25. november (prav tam, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 1, 79, 291, 495, 607, 820; knj. 17, protokoli 1701–1704, pag. 1, 201, 305, 497, 571, 761). Zatem se je jesensko zasedanje začeljno izmenično na sv. Elizabeto, sv. Leopolda in sv. Katarino (prav tam, knj. 18, protokoli 1704–1707, pag. 1, 163, 265, 470, 564, 711; knj. 19, protokoli 1710–1714, pag. 1, 169, 279, 437, 607, 631, 726, 841). V protokole žal niso vpisovali imenovanj zapuščinskih komisarjev. Vpisi bi razkrili, kdaj so bile komisije dejansko postavljene.

⁶⁵ Poleg datacij inventarjev gl. tudi spremna dopisa (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 63–66; prav tam, lit. Z–7/II, 13. 1. 1693, pag. 13–16).

⁶⁶ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v. – Če izvzamemo 16. november 1693, za katerega se je pokazalo, da ne more biti referenčni datum za Valvasorjevo smrt, smo doslej kot kronološko prvo neposredno pričevanje o polihistorjevi smrti poznali epitaf z datumom 11. december 1693. Epitaf, ki ne navaja datuma smrti, je domnevno sestavil Janez Gregor Dolničar. Objavljen je bil leta 1815, o izvirnem zapisu pa danes ni sledu in nobenih poročil. Objava: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 271–272, 335, op. 24.

⁶⁷ Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. 11, Annales urbis Labacensis, s. p. – Faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 270.

1693.«⁶⁸ Gre za najzgodnejšo znano časovno opredelitev Valvasorjeve smrti sploh, zapisano leta 1705 ali 1706.⁶⁹ Opozoriti kaže, da se september pojavlja že v prvem tiskanem prikazu Valvasorjevega življenja in dela iz leta 1815, objavljenem brez imena avtorja v dunajskem časopisu *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*.⁷⁰ Tako kot ni znan vir te navedbe, ostaja za zdaj nepojasnjeno, od kod datum 19. september 1693, ki se je po zadnjih ugotovitvah prvič pojavil leta 1836 v časniku *Illyrisches Blatt*.⁷¹

Novi izzivi, a prav tako nedoločni odgovori, se ponujajo tudi pri vprašanju o **kraju polihistorjevega pokopa**. Doslej ni bil ustrezno pritegnjen v obravnavo dolgo neznan vir, latinski epitaf Valvasorju izpod peresa Janeza Gregorja Dolničarja, ki sta ga leta 1993 objavila France Baraga in za njim Branko Reisp.⁷² Nagrobni napis, vpisan na zadnjem knjigoveškem listu izvoda Valvasorjeve knjige *Theatrum mortis humanae*, ki je bil v Dolničarjevi lasti, ni mogel nastati prav dolgo po polihistorjevi smrti. Da je avtor Dolničar sam, poleg lastništva knjige neizpodbitno potrjuje njegov rokopis. V epitafu pritegnejo pozornost besede o polihistorjevi zibelki in grobu: »Labacum cunas, praebeet Gurgfelda sepulchrum«, kar je Baraga prevedel kot »Mesto Ljubljana zibel, a krsto (sic!) mu Krško je dalo«. Toda dejansko je treba »sepulchrum« vendarle najprej razumeti kot grob in šele nato v prenesenem pomenu.⁷³ Podatek je tem pomenljivejši, ker je pozneje prav Dolničar v biobibliografiji kranjskih piscev (1715) zapisal, da je Valvasor pokopan na Mediji.⁷⁴ Edini sodobni pričevanji o kraju polihistorjevega pokopa izvirata torej od istega avtorja, a se razlikujeta! Postavlja se seveda vprašanje, kaj je vzrok tega. Dolničar bi lahko imel obakrat prav ali pa bi se tudi obakrat motil. Glede na to, da je epitaf verjetno kakšni dve desetletji starejši od biobibliografije, bi vest o Valvasorjevem pokopu v Krškem utegnila biti verodostojnejša. A prav zlahka bi Dolničar ob védenju, kje je Janez Vajkard umrl, napačno sklepal, da je Krško tudi kraj njegovega pokopa. Da o okoliščinah njegove smrti ni bil natanko obveščen, priča navsezadnje prazen prostor, ki ga je v epitafu pustil za datum smrti in za navedbo o pokojnikovi starosti (»obiit

⁶⁸ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 177.

⁶⁹ Zvezek ima sicer v naslovu letnico 1700 (fol. II), a so v osnovnem delu tudi nekaj let mlajši podatki, zapisani sočasno, ne torej dodani pozneje. Pri rodbini Valvasor je zadnji tak podatek poroka barona Franca Adama 8. junija 1705; pri njegovi ženi sledi pripis o smrti 22. julija 1709 in na isti strani pripis o smrti njegove babice 27. maja 1708 (fol. 179v). Časovno najzgodnejši pripisani podatek govori o baronu Volfangu Jožefu kot učencu gramatikalnega razreda gimnazije leta 1706 (fol. 176).

⁷⁰ Reisp, Neznani epitaf, str. 345–346.

⁷¹ [Anonimus], Historische Erinnerungen, str. 141. – Podatek si je prepisal že Radics, a ga ni nikoli objavil (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 5, mapa XXXII, R Grobnica). Po Reispu se je datum 19. september 1693, »kolikor nam je znano«, prvič pojavil pri Henrik Costi leta 1848 (Reisp, Neznani epitaf, str. 346). Costa (*Reiseerinnerungen aus Krain*, str. 102) je najbrž črpal iz istega vira kot Radics.

⁷² Baraga, Novoodkriti Valvasorjev nagrobni spomenik; Reisp, Neznani epitaf.

⁷³ Za strokovno mnenje se iskreno zahvaljujem akademiku prof. dr. Primožu Simonitiju.

⁷⁴ Semenška knjižnica v Ljubljani, rkp. 14, Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium, pag. 54. – Objava: Dolničar, Bibliotheca Labacensis publica, str. 222; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 278. – Faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 276. – Prim. Reisp, Neznani epitaf, str. 345; Golec, Neznano in presenetljivo, str. 326–327.

.. anno M.DC.XC.III aetat: «).⁷⁵ Ko je pozneje, leta 1715, sestavljal Valvasorjev biobibliogram, najprej v njem ni bilo podatka o kraju pokopa. Tega je sočasno ali malce pozneje pripisal na rob: »habet tanti viri mortales exuvias Media ...«.⁷⁶ Mogoče je domnevati, da je Medijo kot polihistorjev zadnji dom navedel zgolj na podlagi sklepanja, ker so tam po Valvasorjevih besedah pokopani njegovi otroci in prva žena. Kot nikakor ni izključeno, da je Dolničar obakrat natančno poznal usodo Valvasorjevih posmrtnih ostankov. Nemara so ga najprej res pokopali v kripto cerkve sv. Janeza Evangelista v Krškem, potem pa njegovo truplo prenesli v rodbinsko grobnico v Marijini kapeli pri medijskem gradu. Vir prve roke, ki bi pričal o tem, nas pusti nepotešene. Krška in leskovška mrliška matica namreč nista ohranjeni, najstarejša mrliška matična knjiga župnije Vače za obdobje 1687–1723 – župnije, v katero je spadala Medija –, pa o pokopih Valvasorjev vse do leta 1708 molči (z eno samo izjemo leta 1691), čeprav so v tem obdobju potrjeno pokopali v medijsko grobnico več pomembnih članov rodbine.⁷⁷ Glede na rodbinsko tradicijo bi bilo sicer precej nenavadno, ko polihistor ne bi izrazil želje počivati pri svoji družini.

Določnejša so nova dejstva o **usodi polihistorjeve zapuščine**, ki dopolnjujejo prejšnje ugotovitve in prinašajo tudi pomembno odkritje o obstoju danes neevidentirane Valvasorjeve rokopisne knjige. Najdeni so bili namreč prepisi štirih, v izvirniku sicer že znanih zapuščinskih inventarjev: obeh Valvasorjevih s popisom njegove zapuščine v Krškem in na Bogenšperku v začetku leta 1694 ter obeh inventarjev polihistorjeve zapuščine v rokah njegovega svaka Janeza Jožefa Graffenwegerja, ki sta nastala po Graffenwegerjevi smrti marca 1700 v Ljubljani in na Knežiji pri Litiji.⁷⁸

⁷⁵ Faksimile v: Reisp, Neznani epitaf, str. 347.

⁷⁶ Gl. op. 74.

⁷⁷ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 338–341. – V najstarejši mrliški matični knjigi 1687–1723 ni zapisov o pokopih na Mediji vse do leta 1708, če izvzamemo »gospodično« Marijo Ivano Valvasor, pokopano 10. maja 1691 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.; Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103).

⁷⁸ Na obe hranišči inventarjev me je prijazno opozoril mag. France Baraga, za kar se mu iskreno zahvaljujem. – Janeza Jožefa Graffenwegerja, lastnika dvorca Knežija pri Litiji, kjer je tudi umrl, so pokopali 6. marca 1700 v cerkvi sv. Nikolaja na Savi (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.). Ni res, da so svojci obvestili ogradno sodišče o njegovi bližajoči se zadnji uri prezgodaj, ko je bil še živ (o tem: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 354). Datum imenovanja komisije za popis zapuščine, ponedeljek po sv. Elizabeti 1699, namreč ne pomeni natanko tega dne, temveč kadar koli med več mesecev trajajočim zasedanjem ogradnega sodišča, ki se je začelo omenjenega dne (gl. op. 64).

SLIKOVNA PRILOGA 2: Prepis inventarja Valvasorjeve zapuščine na Bogenšperku (13. januarja 1694) s pripisom o prodaji njegove rokopisne knjige (27. maja 1696)

Prepisa inventarjev iz leta 1694 imata skupno knjižno vezavo in vsebujeta dragocene Graffenwegerjeve lastnoročne obrobne zaznamke, ki se nanašajo na usodo posameznih predmetov.⁷⁹ Najzgodnejši zaznamki, nastali ob varuhovem prevzemu funkcije spomladi 1694, niso datirani, drugi pa imajo datume med 3. junijem 1694 in 26. novembrom 1697. V celoti potrjujejo že znana dejstva o delitvi polihistorjeve zapuščine, kot so jih razkrili protokoli kranjskega ograjnega sodišča in primerjava Valvasorjevih inventarjev z Graffenwegerjevim knezijskim iz leta 1700.⁸⁰ A tudi več kot to, saj pričajo, kako je Janez Jožef Graffenweger kot varuh polihistorjevih otrok upravljal celotno Valvasorjevo premično zapuščino. Vdova je obdržala le tri pištole, ki ji jih je prepustil še prejšnji varuh, Graffenwegerjev brat Jurij Andrej, umrl komaj nekaj mesecev za polihistorjem. V času tega varuha naj bi poginil tudi eden od obeh Valvasorjevih konj, Jurij Andrej je nekomu podaril slonokoščeni kompas, dva para dvocevni pištol kremenjač pa izročil gospodu pl. Busetu, vsekakor Volfgangu Avguštinu, enemu od treh inventurnih komisarjev in Valvasorjevemu mrzlemu nečaku. Še pred nastopom novega varuha je šla iz hiše tudi rumena deželna zastava, izročena Valvasorjevemu nasledniku na stotniškem

⁷⁹ NŠAL, NŠAL 116, Gospodstva, šk. 3, Medija, zapuščinski inventar Janeza Vajkarda Valvasorja 1694, 13. in 16. 1. 1694. – Prepisa inventarjev sta bila Graffenwegerjeva last, ni pa znano, kako in kdaj sta se znašla v Nadškofijskem arhivu Ljubljana, kjer so zvezek pozneje uvrstili v fond Gospodstva.

⁸⁰ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 349–352.

položaju.⁸¹ Novi varuh Janez Jožef Graffenweger, drugi stric polihistorjevih sirot iz prvega zakona, je v inventarju že spomladi 1694 skrbno zabeležil, kaj je prevzel (*empfangen*), in pri tem označil nekaj malega manjkajočih ter poškodovanih predmetov, ni pa povedal, zakaj se je zadovoljil samo s šestimi od trinajstih skrinj. Kot vse kaže, je že tedaj poskrbel, da je šla v prave roke svakova obleka. Vsa ženska oblačila (nekoč last Valvasorjeve prve žene) je izročil »gospodični« (*der freyille*), tj. svoji 16-letni nečakinji Ivani Rozini Valvasor, medtem ko je dal iz enega od obeh Valvasorjevih plaščev z livrejami izdelati hlače za vse tri polihistorjeve sinove. Nekaj tovrstnih zapisov o namenski uporabi moških oblačil in posteljnine je poznejših in se v celoti nanašajo na Ivano Rozino.

Iz inventarja se tudi lepo vidi, katere Valvasorjeve listine je Graffenweger našel oziroma odnesel na Knežijo. Podčrtane so namreč prav tiste, ki jih navaja njegov knežijski inventar Valvasorjeve zapuščine iz leta 1700. Pri obeh najvrednejših je tudi zaznamek, kaj je varuh z njima storil. Gre za zadolžnici Janeza Herbarda grofa Auersperga zakoncema Gandin oziroma samo Janezu Andreju Gandinu. Gandina sta leta 1692 od Valvasorja kupila Bogenšperk z Lihtenberkom in mu zadolžnici odstopila (cedirala). Prva, za 4.000 goldinarjev deželne veljave z datumom 1. november 1692, se je glasila na Valvasorja osebno in kot nujnega varuha (*Notgerhaben*) otrok iz prvega zakona, druga zadolžnica, brez znanega datuma in z vrednostjo 3.000 goldinarjev nenavedene veljave, pa je po polihistorjevi smrti takoj pristala v rokah varuha njegovih sirot Jurija Andreja Graffenwegerja. Janez Jožef Graffenweger je kot bratov naslednik na mestu varuha obe zadolžnici 17. junija 1695 odstopil Volfu Engelbrehtu grofu Auerspergu, ki mu je v zameno zanj izdal dve drugi za enako vrednost. Malo zatem so 20. junija istega leta preverjali stanje polihistorjeve gotovine in ugotovili, da je medtem nekoliko skopnela.

Potem ko sta dva cenitvena komisarja v postopku delitve polihistorjeve zapuščine 24. februarja 1696 opravila komisijsko cenitev, je prišlo v istem letu do več že znanih odprodaj,⁸² o katerih pa zdaj iz prepisa inventarja izvemo nove podrobnosti. Franc Albert pl. Seethal je knjige in instrumente v krškem delu zapuščine⁸³ kupil 28. novembra 1696, hkrati pa je postal tudi kupec večine predmetov, ki so jih leta 1694 popisali v polihistorjevi zapuščini na Bogenšperku: vseh tamkajšnjih knjig razen petih (avtorja R. Fludda), dveh globusov in velikega zavoja bakrorezov skupaj z Valvasorjevo topografijo Lambergovih gradov. Tako končno vemo, kaj se je zgodilo s tem in preostalim bogenšperškim delom zapuščine. Ob Graffenwegerjevi smrti leta 1700 so na Knežiji popisali samo Valvasorjev lastnoročni knjižni katalog

⁸¹ Zapis o zastavi se glasi: »Ist dem Sucedirten H. Hauptman gegeben worden«. Imena Valvasorjevega naslednika na stotniškem položaju najbrž ni zato, ker so deželni stanovi imenovali novega stotnika Franca Bernarda barona Tauffererja šele 21. maja 1694; pri tem se je v stanovske sejne zapisnike prikradla napaka: Taufferer naj bi nasledil Valvasorja kot četrti stotnik za deželno četrt Kras in Pivka, tj. za Notranjo Kranjsko (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 445–445v). Pravilna je navedba funkcije v Tauffererjevi prošnji, ki so jo stanovski poverjeniki obravnavali 23. novembra 1693 in prosila napotili na deželni zbor (prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v).

⁸² Golec, Neznano in presenetljivo, str. 351.

⁸³ V prepisu inventarja je bila pomotoma izpuščena cela stran 16 z devetimi knjižnimi naslovi.

ter dva voščena portreta, polihistorjev in portret njegove prve žene. Vseh sedem omar je bilo že 3. junija 1694 prodanih za 34 goldinarjev Antonu Malcu iz Stične, pet knjig, dela angleškega fizika in polihistorja Roberta Fludda (1574–1637), pa 27. maja 1696 Vidu grofu Strassoldu za veliko vsoto kar 156 goldinarjev.

Pomenljiv in zelo dragocen je podatek, da je grof Strassoldo kupil tudi **neko Valvasorjevo lastnoročno napisano knjigo (!)** (*sambt einem andern Puech So Eigenhendig durch Herrn Valuosor see: geschriben*). Prav to dejstvo lahko pojasni tako visoko kupnino, ki se namreč ni nanašala samo na Fluddova dela, ampak tudi na to поблиže neznano knjigo. Šlo je za Valvasorjevo rokopisno delo, ki ga inventurni komisariji po njegovi smrti niso popisali ne na Bogenšperku ne v Krškem. Lahko bi bilo sicer identično z rokopisno knjigo brez navedenega naslova, popisano med krškimi knjigami,⁸⁴ a je v takem primeru nenavadno, da najdemo pripis o prodaji pri bogenšperških knjigah. Valvasorjevo nenatisnjeno delo bi inventurni komisariji med popisovanjem zapuščine na Bogenšperku zlahka prezrli, ker je šlo zgolj za rokopis in njegove prave vrednosti ni nihče opazil. Kdaj je to neznano delo nastalo in kaj je vsebovalo, lahko za zdaj zgolj ugibamo, dokler ga morda kdaj vendarle kdo kje ne izsledi. Edina sled vodi k Vidu grofu Strassoldu,⁸⁵ ki je kupljene knjige in rokopis najverjetneje odnesel na rodno Goriško.⁸⁶

⁸⁴ V knjižni zapuščini v Krškem najdemo sicer tri rokopise: Valvasorjev rokovnik (*handtuech*) z zapiski o vojaki, majhen register (*ein registerl manu Script*) v navadni pergamentni vezavi in knjižni (!) rokopis v francoski vezavi (*Ein buech manuscript: im franzesichen pundt*) (ARS, AS 309, Zbirka zapušinskih inventarjev Deželne sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 16, 17). Zadnja dva sta popisana na strani 16, ki je v Graffenwegerjevem prepisu inventarja pomotoma v celoti izpuščena.

⁸⁵ Vid grof Strassoldo (ok. 1646–1707) je izviral iz renške veje Strassoldov, ki jo je ustanovil njegov oče Peter, poročen leta 1645 z materjo Dorotejo baronico Heis von Kienburg (Vetrih, Strassoldo, str. 471). V Vidovih otroških letih je oče Peter živel z družino v Renčah (o obeh Petrovih porokah in krstih Vidovih sorojencev: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 356, 303, 75, 76). Potem ko se je Vid leta 1678, tedaj že svetnik notranjeavstrijske vlade, oženil v Gradcu z Regino Elizabeto baronico Schaerffenberg († 1713 v Gradcu), so se mu otroci večinoma rojevali tam in eden v Gorici, zadnji leta 1694, ko je Vid še bil vladni svetnik (o poroki, krstih otrok, smrti hčerke in žene: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Graz*, str. 86, 89, 93, 212, 276, 282; isti, *Der Adel – Görz*, str. 88). Od leta 1698 do smrti 1707 je opravljal funkcijo tržaškega glavarja ([Anonimus], *Serie dei Capitani*, str. 54; prim. Vetrih, Strassoldo, str. 471).

⁸⁶ Najbrž ni naključje, da je bil še malo pred Vidovim nakupom Valvasorjevih knjig (1696) lastnik gospostva Krško njegov polbrat Orfej grof Strassoldo (* 1657), ki je nasledil svojo mater, Vidovo mačeho Magdaleno, rojeno grofico Lanthieri, krško posest pa je prodal leta 1695 (o sorodstvenem razmerju med Vidom in Orfejem: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Görz*, str. 76, 303; o lastništvu gospostva Krško: Smole, *Graščine*, str. 244). Po ugotovitvah dr. Donatelle Porcedda iz Pokrajinskega zgodovinskega arhiva v Gorici je bil arhiv renške veje Strassoldov združen z arhivom veje Strassoldo-Villanova. Danes ga hrani Semeniška knjižnica v Gorici (Biblioteca Publica del Seminario Teologico Centrale di Gorizia). Dr. Neva Makuc je leta 2013 v tem fondu pregledala Vidovo korespondenco, sezname knjig, nekoč shranjenih v Gorici in v Gradišču ob Soči, ter drugo gradivo, ki bi lahko privedlo na sled za Valvasorjevimi knjigami in rokopisom. Strassoldova že precej okrnjena knjižnica je bila leta 1934 skupaj z rokopisi popisana in pozneje vključena v knjižni fond Semeniške knjižnice, ne da bi v njem ostala samostojen korpus. Iz današnjih knjižničnih evidenc ni razvidno nobeno Valvasorjevo delo, vendar obstajajo tudi nepopisane knjige in možnost, da se morebitni Valvasorjev rokopis skriva pod drugim naslovom. Prav tako ni najti nobenega Valvasorjevega ali Fluddovega dela v Coroninjevi knjižnici v goriškem Državnem arhivu (Archivio di Stato di Gorizia, Biblioteca Coronini). Kolegici Nevi Makuc se za vztrajnost in prijaznost resnično iskreno zahvaljujem.

Obstajajo vsaj tri možnosti, kaj bi se lahko skrivalo za prodano rokopisno knjigo. Valvasor je namreč v rokopisu zapustil eno umetnostno delo in dve naravoslovni razpravi, o katerih poroča Erasmus Francisci na koncu VI. knjige *Slave vojvodine Kranjske*. Umetnostne narave je bil *Satirični Ovid* (*Ein Satyrischer Ovidius*) v nemškem jeziku in dvanajsterki z več kot 170 bakrorezi. Obsežna razprava z naslovom *Lumen naturae* (*Luč narave*), napisana v šestih zvezkih v formatu četverke, je govorila pretežno o polihistorjevih lastnih naravoslovnih poskusih z nekaterimi dodanimi tujimi. Tretje Valvasorjevo še neobjavljeno delo je po Franciscijevih besedah leta 1689 še nastajalo. Čeprav naj bi bilo napisano v nemščini, ga naslavlja kot *Flos physico-mathematicus* (*Fizikalno-matematični cvet*), obsegalo pa naj bi tri velike zvezke v foliu in vsebovalo številne bakroreze.⁸⁷ Rokopisi zaradi Valvasorjevega finančnega poloma niso doživeli predvidenega natisa in jih danes ni v evidenci.⁸⁸ Obe naravoslovni razpravi navaja Dolničar na koncu Valvasorjeve kratke biobibliografije (1715), vendar ju je zelo verjetno poznal samo iz opisa v *Slavi*, saj ne prinaša nobenih drugih podatkov kot tistih, s katerimi je postregel že Francisci.⁸⁹ Glede na naravoslovno vsebino petih knjig Roberta Fludda, ki jih je skupaj z Valvasorjevim rokopisnim delom leta 1696 kupil grof Strassoldo, bi lahko sklepali, da je kupec odnesel iz polihistorjeve zapuščine eno njegovih neobjavljenih naravoslovnih razprav. Lahko pa bi šlo tudi za povsem neznano delo, ki se ga je polihistor lotil šele po izidu *Slave*.

Preostale Valvasorjeve premočnine so pod zaporo v Krškem ostale vsaj še do 4. septembra 1697. Tedaj je celotno pohoštvo, železnino in posodo kupil Franc Engelbreht baron Zetscher, bratranec Valvasorjeve druge žene Ane Maksimile, ki je imel pri Krškem posest in v samem mestu hišo.⁹⁰ Prav mogoče je, celo zelo verjetno, da je opremo odkupil za vdovo, svojo sorodnico, da bi ji na ta način pomagal. Kar je še ostalo, je v naslednjih dveh letih in pol romalo v Graffenwegerjev dvorec Knežija pri Litiji, kjer je preostanek Valvasorjeve premočnine zapuščine po varuhovi smrti zajel zapuščinski inventar, datiran 29. in 30. marca 1700.⁹¹

Ni naključje, da sta se prepisa obeh dobro znanih Graffenwegerjevih inventarjev Valvasorjeve zapuščine iz leta 1700, knežijskega in ljubljanskega, znašla v arhivu kostanjeviške cisterce. Tu je namreč od leta 1705 do svoje smrti živel Valvasorjev najmlajši sin iz prvega zakona Janez Volf Engelbreht (1684–1752), najprej kot profes in nato kot pater Štefan. Knežijski prepis, ki je zajel neprimerno večji del polihistorjeve ostaline od ljubljanskega, je nastal 17. maja 1706, ko ga je takratni varuh Valvasorjevih otrok dr. Janez Jožef pl. Wallensperg predložil v revizijo polihistorjevi hčerki Ivani Rozini, sveže poročeni pl. Scarlichi (1678–1748).

⁸⁷ Valvasor, *Die Ehre VI*, str. 369.

⁸⁸ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 265–266.

⁸⁹ Semenška knjižnica v Ljubljani, rkp. 14, Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium, pag. 54. – Objava: Dolničar, Bibliotheca Labacensis publica, str. 222. Objava in prevod: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 275, 278. – Dolničar navaja zvezke razprave *Luminis naturae* ločeno in daje vtis, kot da gre za tri dela. *Satiričnega Ovida* nima, tako kot pogrešamo še nekaj Valvasorjevih del.

⁹⁰ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 329.

⁹¹ O vsebini inventarja: prav tam, str. 352.

Kot pričajo obrobni pripisi, sta brat in sestra, profes Štefan Valvasor in Ivana Rozina, tedaj ali malce prej vzela iz očetove zapuščine vsak nekaj stvari, predvsem postelnega perila in odej ter za vzorec srebrnine. Štefan si je poleg tega izvolil očetovo pozlačeno žepno uro, izvemo pa tudi, kaj se je zgodilo z voščenima portretoma Janeza Vajkarda Valvasorja in njegove prve žene Ane Rozine, rojene pl. Graffenweger. Ob reviziji zapuščinskega inventarja, ko sta izpričana zadnjič, ju je imel pri sebi zet Franc Ludvik pl. Scarlichi.⁹² Kostanjeviški arhiv razkriva poleg tega natančnejši čas, v katerem je Wallensperg izročil Valvasorjevo zapuščino v hrambo kostanjeviškemu opatu Frideriku Hofstetterju (1703–1708) z naročilom, naj se sporazume s polihistorjevimi otroki in jih iz zapuščinske mase pravično izplača.⁹³ Izročitev je bila opravljena po 17. maju 1706, ko je datiran zgoraj omenjeni Wallenspergov revidirani prepis inventarja, in potrjeno pred 13. marcem 1707; tega dne sta zakonca Franc Ludvik in Ivana Rozina Scarlichi prejela od opata Friderika sto goldinarjev, ki jima jih je podaril (*guetwillig doniert*) brat oziroma svak profes Štefan Valvasor.⁹⁴

⁹² ARS, AS 746, Cistercijski samostan in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 26. in 27. 3. 1700 (Ljubljana), 29. in 30. 3. 1700 (Knežija).

⁹³ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 355.

⁹⁴ ARS, AS 746, Cistercijski samostan in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 14, Testamenti, Valvasor Ivan Vajkard, 13. 3. 1707. – Opat Friderik je bil očitno nasploh naklonjen Francu Ludviku Scarlichiju (morda zaradi Štefana Valvasorja), saj mu je leta 1707 do preklica dovolil loviti divjad v Krakovskem gozdu in naslednje leto »zaradi velike stiske« posekati v istem gozdu nekaj stavbnega lesa za potrebe njegovega dvorca Hrvaški brod pri Škocjanu. O tem priča dve Scarlichijevi obligacijski pismi. V prvem se izrecno naslavlja kot lastnik dvorca (*aigenthumblicher Inhaber deß Hoffß Guettenberth, an der Crabatischen überfuhr Genandt*), drugo pismo pa je v omenjenem dvorcu (*Hoff Guettenwerth*) podpisal in pečatil (prav tam, fasc. 2, Obligacijska pisma, 5. 8. 1707, 12. 7. 1708). Dokumenta sta razkrila pomemben podatek, kje v župniji Škocjan sta zakonca Scarlichi živela, ostajata pa odprti vprašanji, kdaj je Hrvaški brod prešel v njune roke in kdaj sta ga izgubila. V razpravi o Valvasorjevem potomstvu (2008) sem kot njuno najverjetnejše bivališče v škocjanski župniji označil gradič Vrh, za katerega je potrjeno, da je bil neznano kdaj pred letom 1713 nekaj časa v rokah Franca Ludvika in da ga je prodal svojemu nekdanjemu svaku Janezu Andreju pl. Semeniču, ki je omenjenega leta tu umrl (Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 364–365). Zdaj vemo, da je bil Semenič lastnik Vrhra (*Hof Auenthal*) vsaj že leta 1701 (!) (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 17, protokoli 1701–1704, pag. 18, 19. 25). Franc Ludvik Scarlichi se v kranjski imenjski knjigi po prodaji hub leta 1706 ne omenja več in ni bil nikoli vpisan kot lastnik Hrvaškega broda. Še več, v njej pogrešamo tudi Janeza Herbarda barona Zetscherja, Valvasorjevega svaka, ki je po opisu v XI. knjigi *Slave* kupil Hrvaški brod od Marka Antona barona Moscona, ga zgradil povsem na novo in imel mali dvorec še leta 1689 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 248). Po imenjski knjigi naj bi ga Janez Anton baron Moscon prodal grofici Paradeiser, ta že leta 1691 z zamenjavo izročila Novomeščanu Janezu Francu Wolfu, leta 1720 pa naj bi ga kupila Marija Elizabeta pl. Dienersperg. Prav majhna posest je obsegala dve hubi in bila napovedana z imenjsko rento v višini 2 goldinarjev, 21 krajcarjev in pol (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 58; št. 7 (1662–1756 Freisasser), fol. 281). Hrvaški brod imenuje kastelološka literatura Otok, Scarlichija kot lastnika pa v njej ne srečamo. M. Smole pozna samo lastnike do Zetscherja (po Valvasorju), medtem ko P. Blaznik povzema tudi imenjsko knjigo (Smole, *Graščine*, str. 340; Blaznik, *Zemljiška gospostva*, str. 60–61).

Le težko si predstavljamo, da bi kako drugače kot po tej poti prišel v Kostanjevico tudi nedatirani ohranjeni urbar bogenšperške in lihtenberške posesti, ki se je znašel v arhivskem fondu kostanjeviške cisterce in poznejšega državnega gospostva.⁹⁵ Analiza vsebine in pisave urbarja je pred nedavnim pokazala, da ga je okoli leta 1680 (najpozneje 1683) sestavil Janez Vajkard Valvasor sam.⁹⁶ Urbar majhnega formata in brez platnic se je očitno skrival med raznimi spisi, ki so brez vsebine navedeni tako v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju iz Krškega (1694) kot v Graffenwegerjevem s Knežije (1700).⁹⁷ Pomen Valvasorjevega urbarja je tem večji, ker je edini iz časa njegovega gospodarjenja na Bogenšperku. Hkrati gre za polihistorjev lastnoročni izdelek, za najstarejši ohranjeni urbar bogenšperško-lihtenberške posesti, povrh tega pa vsebuje še dragocene dodatne zapise gospodarske narave.

Končno gre omeniti odkritja o **polihistorjevi sorodstveni povezanosti z drugim možem svoje vdove in zetom**, sicer stricem in nečakom. Vdova Ana Maksimila Valvasor se je leta 1699 omožila z Janezom Herbardom pl. Busetom (po 1653–1724) in se s hčerkama preselila iz Krškega v njegov dvorec Gracarjev turn pod Gorjanci.⁹⁸ Buset je bil sin polihistorjeve že znane sestrčne Marije Rozine, rojene Rasp (1629–1694), torej Valvasorjev mrzli nečak (!). Ker v treh zakonih ni imel otrok, je postal njegov dedič nečak Volf Sigmund pl. Dienersperg (1679–1751), ki se je leta 1711 oženil z Valvasorjevo najmlajšo, dolgo pozabljeno hčerko Regino Konstancijo (ok. 1690–1755), mlado vdovo in po možu pl. Wernegku dedinjo bližnjega dvorca Volavče; tega je sicer zgradil eden od njenih sorodnikov Busetov. Tudi hčerkinega moža Volfa Sigmunda je s polihistorjem vezalo krvno sorodstvo. Njegova mati je bila namreč Valvasorjeva mrzla nečakinja Ivana Rozalija Buset, poročena Dienersperg (ok. 1660–pred 1694), hči polihistorjeve sestrčne Marije Rozine.⁹⁹ Zakonca Dienersperg, hči in zet Janeza Vajkarda Valvasorja, sta z dedovanjem združila v svojih rokah največji del Busetove posesti, Gracarjev turn in Volavče, Regina Konstancija pa je bila edina od Valvasorjevih 13 otrok, ki je imela tudi vnuke in katere potomci živijo še danes, v našem času številčnejši kot kdajkoli.¹⁰⁰

⁹⁵ ARS, AS 746, Cistercijski samostran in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 43, Extranea, Graščina Bogenšperk in Lihtenberk – urbar.

⁹⁶ Analiza osebnih podatkov podložnikov, in sicer s pomočjo matičnih knjig župnije Šmartno pri Litiji, je omogočila datacijo »post quem non«. Pokazalo se je, da je eden od plačnikov odvetščine, Jakob Kokovica iz Šmartna, umrl 18. maja 1683 (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, M 1660–1710, s. p.).

⁹⁷ Med popisanimi listinami, ki so prišle na Knežijo in jih navaja tudi prepis knežijskega inventarja leta 1706, pritegne pozornost zlasti kupno pismo med Valvasorjem in Janezom Andrejem Gandinom za Bogenšperk z dne 2. oktobra 1692, skupaj s katerim je pod št. 8 navedenih »več priloženih zapisov in kopij pobotnic« (sambt etlichen dabey ligunden annotationen, vnd quittungs Copeyen). Prav tako je pomenljiv zapis pod št. 30, da so ob obračunu za Bogenšperk, sklenjenem 12. oktobra 1672 med Valvasorjem in Francem Krištofom (dejansko Francem Albrehtom) Kheysellom, še »različna druga pisanja in priznanice« (darneben Vndterschidliche andere schrüfften, Vnd Sändtbrieff).

⁹⁸ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 356–358.

⁹⁹ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 262–263.

¹⁰⁰ O Valvasorjevem potomstvu do danes: Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1.–3. del). – O Regini Konstanciji sem leta 2008 zapisal, da se je odselila v Novo mesto še pred možovo smrtjo († 1751). V izvirniku njenega zapuščinskega inventarja najdemo namreč regist

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (= ARS):

- AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 268.
- AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg.: šk. 381, 531, 533, 534, 537, 541, 543–545, 547, 848, 895, 898, 900, 901, 903–907, 909–912, 914.
- ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 6, 7.
- AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko: knj. 15–19.
- AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani: II. serija: fasc. G 1–54 1/2, V 1–16, W 1–49.
- AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 34, 50, 123, 131.
- AS 746, Cistercijski samostan in državno gospostvo Kostanjevica: Spisi, fasc. 2, 14, 43.
- AS 748, Gospostvo Krumperk: fasc. 25, 26.
- AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 5.
- AS 1063, Zbirka listin: št. 2743.
- AS 1064, Zbirka plemiških diplom: popis.
- AS 1073, Zbirka rokopisov: I/44r.

Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (= KLA):

- KLA 456, Ständisches Archiv, Handschriften: A–115 St, A–117 St.
- KLA 741, Güter Ebensfeld: Sch. 1.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL):

- NŠAL 116, Gospostva: šk. 3.
- ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige: R 1674–1688, M 1660–1710.
- ŽA Vače, Matične knjige: M 1687–1723.

Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA):

Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien (= AVAFHKA):

- Adelsakte: Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667.
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA):
- Oberstkämmereramt (= OKäA): 314 B, 335 B.

Semeniška knjižnica v Ljubljani:

- rkp. 11 in 14.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= StLA):

- A. Dienersperg: K 1.

pogodbe o preživljanju (*Kost=Contract*), ki naj bi jo sklenila v Novem mestu s Francem Ignacem Polcem 30. decembra 1745 (Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 375). Medtem je novoodkriti prepis zapuščinskega inventarja, ki vsebuje tudi poznejše popravke ugotovljenih napak (naredili so jih v pisarni deželne pravde v Ljubljani), razkril, da je šlo pri letnici 1745 za spodrsrljaj: pogodba med Regino Konstancijo in Polcem je bila v resnici datirana 30. decembra 1754, le tri tedne pred njeno smrtjo (ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 26, Familiaria, Zapuščinski inventarji sorodnih plemiških rodbin, 7. 3. 1755). Letnica 1754 je veliko bolj logična od letnice 1745 ob dejstvu, saj je Polc iz naslova te pogodbe 8. januarja 1755 izdal pobotnico o prejemu stotih goldinarjev (prav tam).

Literatura

- [Anonimus]: Historische Erinnerungen aus dem Vaterlande. *Illyrisches Blatt* XVIII (1836), Nr. 36, 3. 9. 1836, str. 141.
- [Anonimus]: Serie dei Capitani che governarono la città di Trieste in sostituzione agli antichi podestà. *L'Istria* II (1847), No. 14, 20. 2. 1847, str. 53–54.
- Baraga, France: Novoodkriti Valvasorjev nagrobni spomenik. *Rast* 4 (1993), št. 5/6, str. [321].
- Blaznik, Pavle: *Zemljiška gospostva v območju freisinške dolenske posesti*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1958 (Razprave. Dissertationes IV/6).
- Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei, 1848.
- Dolničar, Janez Gregor: Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium – Kritični prepis. V: Vidmar, Luka (ur.): *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovtvu na Kranjskem. Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2009, str. 181–293.
- Dular, Anja: Iz zgodovine tiskarskih privilegijev. Ob privilegiju cesarja Leopolda za Valvasorjevo delo *Theatrum mortis humanae*. *Zgodovinski časopis* 52 (1998), str. 21–36.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 4. Band. O–Sh*. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1973.
- Golec, Boris: Dve Valvasorjevi hiši v Krškem – napačna in prava (1. del). *Arhivi* 35 (2012), št. 1, str. 33–64; (2. del), *Arhivi* 35 (2012), št. 2, str. 323–352.
- Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). *Zgodovina za vse* XVIII (2011), št. 2, str. 80–91.
- Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 303–364.
- Golec, Boris: Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi. *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 85–110.
- Golec, Boris: Trpljenje »celjskega Wertherja«, tosvetne skrbi njegovega sina in uvod v zaton njunega rodu. Spomini dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienerspergov s Celjskega. *Zgodovina za vse* XVIII (2011), št. 1, str. 15–67.
- Golec, Boris: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del). *Kronika* 61 (2013), št. 2, str. 217–272.
- Golec, Boris: *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Golec Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). *Zgodovinski časopis* 62 (2008), str. 351–383; (2. del). *Zgodovinski časopis* 65 (2011), str. 292–373; (3. del). *Zgodovinski časopis* 66 (2012), str. 46–114.
- Kaspret, A.[nton]: Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvasorja z Ano Maksimilo baronico Zečker dne 20. julija 1687. I. *Časopis za zgodovino in narodopisje* I (1904), str. 186–189.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien I. Aus dem Archive der Pfarre St. Martin bei Littai. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 164, 20. 7. 1895, str. 1425–1426.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXXI. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor verkauft sein Schloss Schwarzenbach. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 297, 28. 12. 1896, str. 2561; Nr. 298, 29. 12. 1896, str. 2569–2570.

- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Reisp, Branko: Neznani epitaf Janezu Vajkardu Valvasorju. *Zgodovinski časopis* 47 (1993), št. 3, str. 345–348.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Gorz: Selbstverlag, 1904.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Valvasor, Joannes Weichardus: *Theatrum mortis humanae tripartitum*. Laybach: Johann Baptista Mayr, 1682.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, VI, IX, XI*. Laybach, 1689.
- Vettrih, Jožko: Strassoldo (Straso, Strasho, Strasov, Strassau, Strssou, Strasser, Strasot, Strasolt, Strassoldo). *Primorski slovenski biografski leksikon. III. knjiga. Pirjevec – Theuerschuh*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1986–1989, str. 469–471.

SUMMARY

Epilogue to Valvasor's Baronial Title, Family, Death, Tomb and Estate

Boris Golec

The contribution deals with new findings on the baronial title, family, date of death, tomb and estate of the Carniolan polyhistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) and thus complements the treatise which was published in *Zgodovinski časopis*/Historical Review in 2007. Further research of the polyhistor's life and descendants has brought about the discovery of several new sources which shed additional light on and partly modify author's interpretations from six years ago.

Newly discovered sources reveal that for quite some time prior to the publication of *The Glory of the Duchy of Carniola* (1689) Valvasor intentionally maintained the impression that he himself was one of the members of his family who had been granted baronial title even though in fact he was not entitled to it. He was referred to as baron in the first wedding agreement in 1672 and that same year in the concept of the letter of purchase for the property that he bought. The signature in his request to the Viennese court in 1681 included the baronial title; he is occasionally referred to as baron in the minutes of the Provincial Diet as of 1683.

With regard to Valvasor's private life, new research has shown that Bogenšperk is after all the place of birth of the majority of his children. Similarly to many other noble children, Valvasor's children were baptised in their home castle, rather than in a baptistery, therefore their baptisms were not entered into the baptismal register of the Šmartno pri Litiji parish, were records of merely three of his children's baptisms are kept. Many noble families of that period lacked awareness of the necessity of such recording, which holds good also in the case of Janez Vajkard Valvasor.

The registration of death of his nameless daughter in the registry of deaths of the Šmartno pri Litiji parish in 1682 has revealed that the Carniolan polyhistor had another child, i.e. his tenth child, in his first marriage. The child in question was either a newborn or still-born girl, who was consequently not mentioned by Valvasor in his family tree (1689). Due to inaccurate published data on her death, she was already by P. Radics (1895) erroneously considered to have been polyhistor's child from his second marriage supposedly born after 1689. These new findings do not affect the total number of Valvasor's children from both marriages (13) which remains unchanged.

Recent research has confirmed that Janez Vajkard Valvasor did not die in the so-called Valvasor House in Krško but in the nearby house which is nowadays known as the Mencinger House. The erroneous conclusions regarding the polyhistor's last residence most probably emerged in the mid-19th century, as in the first half of the century the false Valvasor House belonged to his great-grandnephew Anton von Hohenwart, and later on for a brief period of time to polyhistor's six great-great-great-grandsons Barons von Dienersperg. Hohenwart, as well as the Dienerspergs, were familiar with their genealogical bond to the Carniolan polyhistor, which easily brought about the erroneous interpretation that at the end of the 17th century the house had belonged to Valvasor himself.

As far as the date of Valvasor's death is concerned, new data have emerged according to which he supposedly died in September of 1693. This is the earliest chronological determination of Valvasor's death, which was recorded in 1705 or 1706 in Lukantschitsch's manuscript genealogical collection of the Carniolan nobility (1681–1716). September was already mentioned in the first printed account of Valvasor's life and work dating from 1815. New challenges along with indefinite answers lend themselves to the question of the polyhistor's place of burial as well. The Latin epitaph to Valvasor written by Janez Gregor Dolničar about the polyhistor's tomb in Krško is yet to be engaged in an appropriate discussion. That same Dolničar later on (1715) wrote that he had been buried at Medija. The same person thus originated both of the only two contemporary – yet different – testimonies to the polyhistor's place of burial. Dolničar could be right on both counts; however, he could also be mistaken. Valvasor may have been initially buried in the crypt of the St. John the Evangelist Church in Krško and later on his remains could have been transferred to the family vault in the St. Mary's Chapel at the Medija castle.

Somewhat more definite are new facts on the fate of the polyhistor's estate, which distinctly supplement existing findings. Transcripts of four probate inventories have been found that were hitherto known to us in the original. These are transcripts of both Valvasor's inventories from the beginning of 1694 (inventories of his estate in Krško and at Bogenšperk) as well as of polyhistor's estate which ended up in Ljubljana and in the Knežija castle in the hands of Janez Jožef Graffenweger, the guardian of his children from his first marriage, who died in 1700. Three out of four transcripts include subsequent postscripts, bearing testimony of the fact that two guardians of polyhistor's children managed Valvasor's chattels. The note saying that Count Vid von Strassoldo in 1696 purchased some Valvasor's manuscript book from the estate is of utmost value. Neither its contents nor its title is known to us. It might be one of the three manuscripts which were mentioned by Erasmus Francisci (1689) or one of polyhistor's subsequent completely unknown works.

It is to be pointed out that Valvasor's widow Ana Maksimila in 1699 married Janez Herbard Buset, Valvasor's second cousin once removed, and that the polyhistor's daughter Regina Konstancija in 1711 married the son of Buset's sister Volf Sigmund Dienersperg.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 68 | 2014 | št. 1–2 (149) | str. 1–296